

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK BİLİM DALI

74399

AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRK MALİ
SİSTEMİNE ETKİLERİ

74399

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Emin ERÇAKAR

Danışman: Prof.Dr. Nuri BURHAN

Bursa - 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ

I. BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TÜRLERİ.....	3
A-Tercihli Ticaret Anlaşmaları.....	4
B-Serbest Ticaret Bölgeleri.....	4
C-Gümrük Birliği.....	5
D-Ortak Pazar.....	7
E-Ekonomik ve Parasal Birlik.....	8
II. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ.....	11
A- Genel Olarak.....	11
B- Statik Etkiler.....	12
1. Üretim Etkileri.....	15
2. Tüketim Etkileri.....	16
3. Gümrük Birlikleri'nin Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri.....	18
a. Birlik İçinde Verimliliğin Artması.....	19
b. Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler.....	19
c. Birliğin Ekonomik Büyüklüğü.....	20
d. Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Dönmesi.....	20
C- Dinamik Etkiler.....	20
1. Piyasa Büyüklüğü ve İçsel Ekonomiler.....	21
2. Piyasa Büyüklüğü ve Dışsal Ekonomiler.....	23
3. Diğer Dinamik Etkiler.....	24
III. AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

I. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	29
A- Ankara Anlaşması.....	30
1. Amacı ve İlkeleri.....	30
2. Anlaşmanın Dönemleri.....	32
B- Katma Protokol ve Türkiye-AET Ortaklığı'nın Geçiş Dönemi.....	33
C- Katma Protokol Çerçevesinde Tarafların Yükümlülükleri.....	34
1. Gümrük Vergilerinin Kaldırılması.....	34
a. Katma Protokol Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri.....	35
b. Avrupa Topluluğu'nun Yükümlülükleri.....	37
c. Ortak Gümrük Tarifesi'ne Uyum.....	38
d. Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması.....	39
D- Tam Üyelik Başvurusu.....	40
E- Gümrük Birliği'nin Gerçekleşmesi.....	43
F- Ana Hatlarıyla Gümrük Birliği Anlaşması.....	44

II. AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ..... 48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRK MALİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

I. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	53
A- Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri.....	53
B- Türk Vergi Sistemindeki Etkileri.....	55
II. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN DEVLET YARDIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	58
III. TÜRKİYE İLE AT ARASINDAKİ MALİ YARDIMLAR.....	66
A- Gümrük Birliği Öncesindeki Mali Yardımlar.....	66
1. Birinci Mali Protokol.....	68
2. İkinci Mali Protokol.....	69
3. Üçüncü Mali Protokol.....	70
4. Özel İşbirliği Fonu.....	71
5. Dördüncü Mali Protokol.....	72
B- Gümrük Birliği Kapsamında Taahhüt Edilen Mali Yardımlar.....	72
IV. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ.....	75
V. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN BAŞARILI OLABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER.....	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	85

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo:1- Ekonomik Bütünleşme Biçimleri ve Özellikleri.....	3
Tablo:2- Gümrük Tarifeleri İndirim Oranları ve Yılları.....	36
Tablo:3- Avrupa Birliği Ülkelerinde Başlıca Ekonomik Göstergeler ve Türkiye.....	52
Tablo:4- Avrupa Birliği ve Türkiye'de Uygulanmakta Olan Devlet Yardımlarının Amaç ve Araçları.....	65
Tablo:5- Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Öncesi İmzalanan Mali Protokoller.....	68
Tablo:6- Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticareti.....	75
Tablo:7- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Avrupa Birliği'nin Payı.....	77
Tablo:8- Avrupa Birliği Ülkeleri ile Dış Ticaretimiz.....	78

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik:1- Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri.....	13
Grafik:2- Piyasa Büyüklüğü ve İçsel Ekonomiler.....	22

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABKF	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASF	Avrupa Sosyal Fonu
AT	Avrupa Topluluğu
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECU	European Currency Unit
EEC	European Economic Community
EES	Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
EURATOM	European Atomic Community
GATT	General Agreement on Trade and Tariff
HDTM	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Tarım Politikası
OJ	Official Journal
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Yüzyıllardan beri gerek savaşta, gerek barış zamanlarında sürekli temas halinde bulunduğumuz Avrupa halkları ile olan ilişkilerimiz, II. Dünya Savaşı sonrası altı Kıta Avrupa'sı ülkesinin kurduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 31 Temmuz 1959 tarihinde yapmış olduğumuz ortak üyelik müracaatı ile yeni bir sürece girmiştir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni bloklaşmalarda tercihini Batı'dan yana kullandı ve askeri yönden NATO içerisinde yer alırken, ekonomik olarak da başta Avrupa olmak üzere Batı Dünyası'nın kurduğu bütün uluslararası ve bölgesel kuruluşlara da üye olmaya özen gösterdi. İşte bu bölgesel kuruluşlardan birisi de, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu olan Avrupa Birliği'dir.

1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye -Topluluk ilişkileri yeni bir hüviyet kazanmıştır. Bu Anlaşma ile başlayan süreçte aynı zamanda 1973 yılında imzalanan Katma Protokol'e kadar sürececek olan Hazırlık Dönemi de başlamış oldu. 12 Eylül 1963'de imzalanarak 1 Aralık 1964'de yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması bir çerçeve anlaşmaydı ve Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasını hedef almaktaydı.

23 Kasım 1970'de imzalanarak 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile Türkiye ve Topluluk ülkeleri arasında Geçiş Dönemi başlamıştır. Bu dönemde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlölükler esasından gittikçe gelişen bir şekilde sanayi ürünleri ticaretinde gümrük birliğinin yerleşmesini üstlenmişlerdir. Bu anlamda Katma Protokol, malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin, kademe kademe serbest dolaşımın sağlanmasını öngören çok önemli bir anlaşmadır.

Katma Protokol ile düzenlenen geçiş döneminin 22 yıl sonunda tamamlanmasını izleyen dönemde ise, son dönem başlamaktadır. Bu dönem Türkiye ile AET arasındaki ekonomik birliğe dayanacaktı, ancak sadece kısıtlı bir Gümrük Birliği anlaşması yapılabildi.

İşte bu çalışmadaki amacımız da, Türkiye'nin neden hala tam üye olamadığı ve halihazırda bu entegrasyonun Türkiye'ye mali alanda ne gibi etkiler yaptığının incelenmesidir.

Bu amaçla çalışmamızın birinci bölümünde; ekonomik entegrasyon sürecine eğilinmiş, gümrük birliklerinin ekonomik etkilerine ve özelden Avrupa Birliği'nin bu alanda geçirmiş olduğu evrelere değinilmiştir.

İkinci bölümünde; Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye-Topluluk ilişkileri ve günümüze kadar gelen ekonomik ve sosyal etkileşimlere yer verilmiştir.

nc bölümünde; 6 Mart 1995'de imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kısaca Gümrük Birliği anlaşmasınının Türkiye Ekonomisi üzerinde yarattığı etkilere, geçmişten günümüze Avrupa Topluluğu'nun yaptığı ve yapacağı yardımlara değinilmiş ve sonuç bölümünde ise Türkiye -Avrupa Birliği ilişkileri üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ

Günümüzde egemenlik ve güç kavramlarıyla birlikte kar maksimizasyonu olgusunun da önem kazanması neticesinde iktisadi unsurlarda bir bütünleşme ve birleşmenin sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Giderek çok uluslu bir hal alan birleşme olgusu, her çeşit bir araya gelme ve iktisadi unsurlardaki yoğunlaşma olarak ortaya çıkmaktadır.¹ Hakim güç olma ve iktisadi gelişmelerini olabildiğince artırmak isteyen ülkelerde kendi aralarında çeşitli düzeylerde entegrasyon sürecini yaşamaktadırlar.

Bağımsız devletler arasındaki ekonomik entegrasyon hareketini genel şekliyle aşağıdaki tabloda gösterebiliriz:

Tablo:1-EKONOMİK BÜTÜNLEŞME BİÇİMLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Bütünleşme Biçimi	Üyeler arasında serbest ticaret	Ortak gümrük tarifesi	Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı	Ekonomi politikalarının uyumlaştırılması
1.Serbest ticaret bölgesi	X			
2.Gümrük birliği	X	X		
3.Ortak Pazar	X	X	X	
4.Ekonomik ve parasal birlik	X	X	X	X
5.Tam ekonomik bütünleşme	X	X	X	X

Kaynak:T.C. Merkez Bankası, Avrupa Birliği El Kitabı, s.21'den alınmıştır.

¹ Akın İLKİN, "Bütünleşme". İstanbul: Paymaş Yayınları. 1995. s.214.

Yukarıda yer alan tablodaki entegrasyon şekilleri bütünleşme biçimlerini genel olarak ele almıştır. Ancak zaman zaman ülkeler arasında gerçekleşen entegrasyon aşamaları farklı isim ve biçimlerde olabilmektedir.

I. BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TÜRLERİ

A- Tercihli Ticaret Anlaşmaları:

En dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneğidir.² Tercihli ticaret klüpleri de denmektedir.³ Bazı kaynaklara göre ise, tercihli ticaret anlaşmaları uluslararası ekonomik birleşmeler kapsamına girmez.⁴

Ekonomik entegrasyonların bu ilk aşamasına göre; anlaşmaya üye olan ülkeler, tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunurlar. Üye ülkeler diğer ülkelerle olan tarife yapılarını ise aynen muhafaza ederler. Bu tür entegrasyon biçimine 1932 yılında İngiltere ve Commonwealth üyelerinin kurdukları "Commonwealth Tercihli Sistemi" örnek olarak gösterilebilir.

B- Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgesi; üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü altında bulunmadıkları ekonomik birleşme türüdür.⁵ Serbest ticaret bölgesine giren ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde ekonomi politikalarının ve kurumlarının ahenkleştirilmesi ve birliği de söz konusu değildir.

² Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası İktisat", İstanbul: Güzem Yayınları, 1998, s.221.

³ Erol İYİBOZKURT, "Uluslararası İktisat", Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995, s.208.

⁴ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s.213.

⁵ Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", İstanbul: İMKB Yayınları, 1996, s.23.

Serbest ticaret bölgesini meydana getiren ülkeler aralarında, mal hareketlerini sınırlayan engelleri ortadan kaldırarak bölge içinde mal hareketliliğinin yükselmesini sağlarlar.

Serbest ticaret bölgesinde, bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmaması, önemli sorunlara yol açar. Örneğin üçüncü ülkeler, bölge ülkelerinden gümrük vergisi daha düşük olana ihracat yapar. Bölgeye giren mallar, daha sonra yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye de rahatça geçebilir. Böylece ticaret normal kanallarından sapmış olur. Bu duruma engel olmak için, bölge içinde serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini belirten menşe belgeleri düzenlenir. Eğer bölge içine düşük tarife uygulayan ülke üzerinden mal gelmiş ve bu mallarda düşük tarifeli üye ülkeye geçmiş ise, bu ithal mallarından yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülkenin çıkarları bölge içinde korunmuş olur.

Serbest ticaret bölgeleri uygulamasına dünya ekonomisinde örnek olarak 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA, 1961 yılından itibaren ise ALADI), yine aynı yıl İngiltere'nin öncülüğünde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında 1972-1973 yıllarında yaratılan Avrupa Ekonomik Alanı (EES) gösterilebilir.

C- Gümrük Birliği

Gümrük Birlikleri Serbest Ticaret Bölgeleri'ne göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon şeklidir. Gümrük Birliği'nde üye ülkeler arasındaki tarife ve kota sınırlamaları kaldırılarak yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa yaratılması tasarlanmıştır. Bundan dolayı daha ileri bir yakınlaştırmayı gerektiren üretim faktörlerinin ülkeler arası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi, ekonomik birleşmelerin bu aşamasında

söz konusu değildir.⁶ Birkaç ülkenin bir araya gelerek bir gümrük birliği oluşturabilmesi için ayrıca gümrük gelirlerinin tek bir elde toplanarak önceden belirlenmiş ölçütlere göre paylaşılması da gerekir.⁷

Gümrük Birliği'nde serbest ticaret bölgesindeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkanları sınırlandırılmış olduğundan gümrük birliği serbest ticaret bölgesine göre daha ileri bir ekonomik birleşme seviyesindedir. Gümrük birliği terimi, GATT Anlaşması'nın 24. maddesinden alınmıştır.

Uygulamada gümrük birliklerinin tanımlandığı 3 temel uluslararası hukuki metin vardır. Bunlar; GATT'ın 24. Maddesinin 8. paragrafında yer alan tanımlama, Roma Anlaşması'nın 9. maddesi ve La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın bir kararıdır. Roma Anlaşması'nın 9. Maddesi, gümrük birliğinin uygulama alanından söz etmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına göre gümrük birliği; birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir gümrük vergisinin var olduğu, birlik içindeki üyeler arasında gerçekleşen mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir birliktir. GATT ve Divan Kararı'nda yer alan tanımlamadaki ortak unsurlar, birliğe dahil ülkeler arasındaki mal ticaretine uygulanan bütün gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı bir ortak gümrük tarifesinin uygulamaya konulmasıdır.

⁶ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi". a.g.e. s.214.

⁷ Jacob VİNER, "The Customs Union Issue", New York: The Carnegie Endowment for International Peace, 1950, s.5-6.

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ilk gümrük birliği 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği (Zollverein)'dir.* Günümüzde ise gümrük birliklerinin en önemli ve güncel örneği; AET'nu kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesine dayanan ve 06.03.1995 tarihinde imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye'nin de tabi olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur.

D- Ortak Pazar

Bir gümrük birliğinde malların yanısıra, üretim faktörlerine de hareket serbestisi kazandırılması, ekonomik bütünleşme aşamasında gümrük birliğinden daha ileri bir aşamayı simgeleyen "ortak pazar" oluşumuna yol açar.⁸ Gümrük Birliği'nin doğal sonucu olarak birliğe üye ülkeler arasındaki emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içinde serbestçe hareket edebilmeleri sağlanmış ise, gümrük birliği için gerekli şartların varlığının devam etmesi durumunda üye ülkeler arasında bir ortak pazar kurulmuş demektir.

Ortak Pazar'ın diğer önemli bir özelliği, tarife dışı engellerin kaldırılmasıdır. Gümrük birliği aşamasında yalnızca gümrükler ve miktar sınırlamalarının kaldırılmasının, birlik üyeleri arasındaki serbest ticareti sağlamada yeterli olmayacağı kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'nin bugünkü durumu ortak pazar uygulamasına örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte gidişat ekonomik ve parasal birlik yolundadır.

* Zollverein; 1834 yılında 18 Alman Devleti'ni, 1870 yılında ise Hansa şehirleri dışında bütün Almanya'yı kapsamıştır. 1871 yılına kadar sürmüş ve aynı yılda Almanya'da politik birlik sağlanmıştır.

⁸Vakıfbank Araştırma Dizisi, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri", 1996, s.27.

E- Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik entegrasyon aşamalarının nihai şekli ekonomik ve parasal birliktir.* Ekonomik birlik; bir ortak pazarın üzerinde, ekonomi politikalarının önemli alanları ile piyasa düzenlemesi yanı sıra, makro ekonomi ve para politikaları ile gelirin yeniden bölüşümü politikalarında ileri derecede eşgüdüm ve hatta birleşme gerektirir. Ekonomik ve parasal birliğin yanında, sosyal politikalar ile kurumlarında birleştirilmesi öngörülür. Özellikle, tek bir para sistemi ve Merkez Bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikasını kapsar.

Ekonomik ve parasal birlik bir bütünün tamamlayıcı parçalarıdır. Ekonomik birliğin yanında parasal birlikten de söz edilebilmesi için gerekli şartlar vardır.⁹ Bunlar:

-Birliğe katılan ulusal paraların tümünün geri dönülemez biçimde tam konvertibilitesinin sağlanması,

-Birlik içinde sermaye hareketlerinin tam serbestisi ile bankacılık ve diğer mali piyasaların entegrasyonu,

-Ulusal paraların değerindeki dalgalanma marjlarının kaldırılması ve kurların geri dönülemez şekilde sabitleştirilmesi şeklinde üç temel koşul gereklidir. Ekonomik birliği de sağlayacak özel kuralların ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde iki temel koşul vardır. Bunlardan birincisi; Ekonomik birliğin ancak aynı piyasa ekonomisi prensiplerinin geçerli olduğu ve ekonomik sistemin temelini oluşturduğu ülkeler arasında kurulabileceğidir. Bir üye ülkeden diğerine veya aynı ülkede çeşitli dönemlerde politika seçeneklerinde farklılıklar bulunabilir. Ancak üye ülkelerdeki ekonomik sistemlerin temel özelliği, özel teşebbüsün öncülüğünde geniş piyasa özgürlüğü ve kamu sektörünün piyasaya ancak belirli sosyal hizmetlerde ve

* Bazı kaynaklarda önce iktisadi birlik, daha sonraki aşamada ekonomik ve parasal birlikler şeklinde sıralama yapılmaktadır.

⁹ T.C. Başbakanlık HDTM, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", Ankara:1991, s.73.

kamu mallarında müdahalesidir.¹⁰

İkinci koşul ise; birliğin sağlıklı bir şekilde kurulup gelişebilmesi için ekonomik ve parasal unsurlar arasında uygun bir dengenin oluşturulabilmesidir. Ekonomik ve parasal gelişmeler ve politikalar arasındaki yakın ilişki dolayısıyla bu zorunludur. Parasal birliğin sağlanması için ortak bir ekonomik politika, buna karşılık ekonomik birliğin sağlanması için de ortak bir para politikası gereklidir.

Parasal birlikler çoğu kez dalgalı kur sistemlerinin temel özelliği olan kur değişmelerinin, dış ticaret ve sermaye akımları üzerindeki caydırıcı etkilerini gidermek için yapılan düzenlemelerdir. Özellikle sıkı ekonomik ve ticari ilişki içinde bulunan ülkeler arasında bu tür birliklerin kurulması üyelerin yararına olabilir.¹¹

Aslında iktisadi birlik denince parasal birliği de içine alan daha kapsamlı bir entegrasyon akla gelmektedir. Ancak örneğin Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, ekonomik birlik kurmayı amaçlayan ülkeler bu süreci daha da hızlandırmak ve sağlamlaştırmak için aynı zamanda parasal birliğe de gitmektedirler. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler* 1.1.1999 tarihinden itibaren kendi ulusal paralarını terk ederek "EURO"^{**} denilen ortak para birimlerini yürürlüğe koydular. Euro uygulamasına geçiş süreci, 1.1.1999'da başladı ve 31.12. 2001 tarihinde ise sona erecektir. 2002 yılı başından itibaren ise parasal birliğe katılan ülkeler tümüyle Euro kullanımına geçmiş olacaktır. Parasal

¹⁰ Peter LİNDERT, "International Economics", Illinois:Irwin Publications in Economics, 1986, s.174.

¹¹ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası İktisat", a.g.e. s.222.

* A.B.'ne üye mevcut 15 ülkeden 11 tanesi parasal birliğe katılmıştır. İngiltere, Danimarka, İsveç kriterlere uygun olduğu halde, Yunanistan ise parasal birlik için gerekli koşulları sağlayamadığından istediği halde bu birliğe ilk etapta girememiştir.

**EURO; Avrupa Birliği'ne üye ülkelerce uygulanacak ortak para birimine verilen addır. Daha önce uygulanan ECU (European Currency Unit), 1.1.1999'dan itibaren 1ECU=1 EURO şeklini almıştır.

birliğe katılan ülkelerin döviz kurları birbirlerine karşı geri dönülemez şekilde sabitlenecektir.¹² Ekonomik ve parasal birliğin kurulması Avrupa Birliği'ne üye ülkelere uluslararası müzakerelerde büyük ölçüde söz hakkı sağlayacak ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri etkileme gücünü ve kapasitesini arttıracaktır.

Uluslararası ticaret ve küresel düzeyde büyüme yaratma potansiyeli taşıyan Tek Pazar'ın oluşumu ile temsil rolü daha da güçlenecektir. Birlik içindeki ticari engellerin kaldırılması uluslararası düzeyde daha liberal bir ticaret sisteminin oluşturulmasında bir adım teşkil edecektir.

Ekonomik ve Parasal Birliğin oluşumu ile Avrupa Birliği'nin uluslararası politika uyumu da artacaktır. Parasal politika alanında Merkez Bankaları arası kısa dönemli işbirliği, faiz yönetimi ve döviz piyasalarına müdahalelerin yanısıra, uluslararası para sistemine ilişkin sorunlara çözüm arama şeklinde ortaya çıkacak bu rol, ekonomik alanda uygulanacak politika kombinasyonları ile AB'nin dünya ekonomisinin yönetimine daha etkin bir şekilde katılması sonucunu doğuracaktır.

Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin kuruluşu ile Avrupa Birliği, uluslararası para sisteminin yönetimine tüm yönleri ile katılmasını sağlayacak bir kurum oluşturmuştur.¹³

¹² İntermedya Ekonomi, "40 Soruda EURO", İntermedya Yayıncılık, 06.12.1998, s.52.

¹³ HDTM, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", a.g.e. s.78-79.

II. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ

A. Genel Olarak

Ekonomik birleşme türleri içinde gümrük birlikleri, gerek uluslararası ekonomik teoride ve gerekse uygulamada kendine özgü bir yer tutmaktadır. Biz çalışmamızın amacı gereği gümrük birliği sonucu ortaya çıkan ekonomik etkilere değineceğiz. Bu teoriyi ilk defa 1950 yılında Jacob VİNER¹⁴ isimli iktisatçı ortaya atmıştır. Daha sonra yine bazı iktisatçıların katkıları ile teori bugünkü halini almıştır.

Ülkeler gümrük birliği özelliğinde bir ekonomik birleşmeye gittiklerinde, ekonomideki nispi fiyatlar değişecek ve bu durum üretim, tüketim ve ticaretin yapısı ile yönünü etkileyecektir. Faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında, gümrük birliğinin birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine "statik etkiler" denir.¹⁵

Geleneksel dış ticaret analizlerinde daha çok statik analizler üzerinde durulur. Gümrük birlikleri teorisi, birlik dolayısıyla ortaya çıkan kazanç ve kayıplardan sadece kaynak dağılımı, uluslararası ihtisaslaşma, ölçek ekonomileri ve ticaret hadlerini inceler. Birliğin yarattığı faktör verimliliği, ekonomik büyüme ve gelir dağılımını göz ardı eder.

Ancak tek bir piyasanın yerine, birleşme hareketi ile ortak bir geniş piyasanın geçmesi, kaynak arzını, üretim yönetimini ve teknolojiyi değiştirecek sonuçlar doğuracaktır ki bu sonuçlara da "dinamik etkiler" denir. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği gibi statik etkiler bir defalık olmasına rağmen, dinamik etkiler ise, süreklilik gösteren ve çoğunlukla kalkınmayı hızlandıran etkilerdir.

¹⁴ Jacob VİNER, a.g.e. s.41.

¹⁵ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", a.g.e. s.227.

B. Statik Etkiler

Bir bölge içinde ticaret engelleri kaldırılınca, bu bölgede yer alan ülkeler arasında dış ticaret hacmi genişler ve üretim daha etkin ellerde toplanır. Buna gümrük birliklerinin "ticaret yaratıcı etkisi" denir.¹⁶ Başka bir ifadeyle; ticaret yaratma birlik kurulduktan sonra, ticaretin daha düşük maliyetli kaynaktan (üye ülkeden) yapılması yani, ithalat fiyatı arz fiyatından düşük olduğundan ülke içi arz kaynağının yerini birliğe üye başka bir ülke arz kaynağının almasıdır.¹⁷ Ticaret yaratıcı etki gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki olumlu yönüdür.

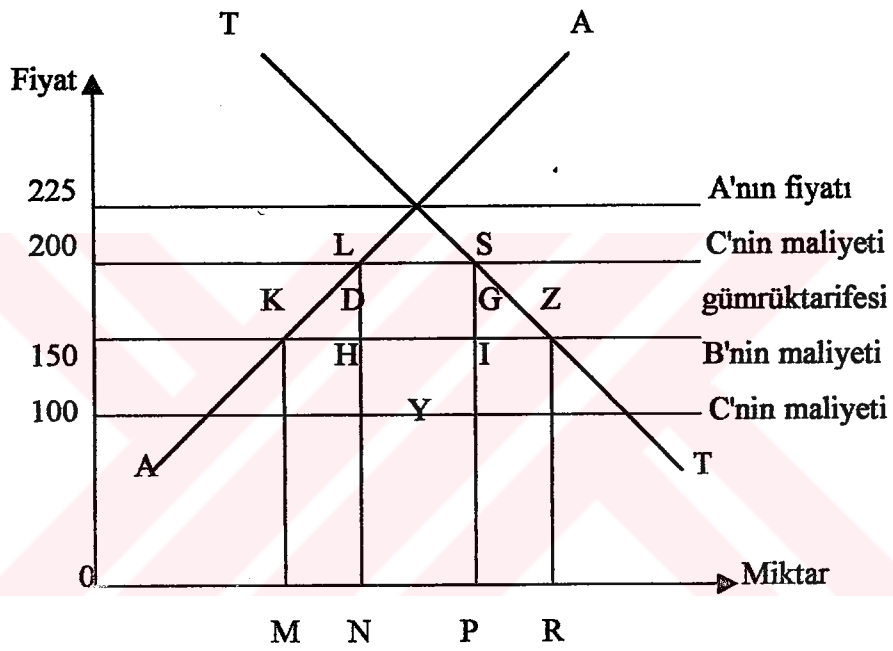
Ticaret saptırma ise; birlik kurulmadan önce daha düşük maliyetli arz kaynağından yapılan ticaretin söz konusu kaynağın birlik dışında kalmasından dolayı, birlik içinde daha yüksek maliyetli bir arz kaynağından yapılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle; bölge içinde gümrüklerin kaldırılması ve bölge dışına karşı ortak bir tarife uygulanması bölge içi ticareti bölge dışı ticaret aleyhine değiştirir. Bu nedenle gümrük birliklerinin bölge dışında kalan ülkelerle yapılan ticareti azaltmasına da ticareti saptırıcı etki denilir.

Gümrük birliklerinin dünya refahına net etkisi, doğurduğu ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etkiden daha büyükse ortalama kaynak verimliliği yükselmiş olacağı için, gümrük birlikleri dünya refahına net bir olumlu katkıda bulunur. Aksi takdirde, eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden daha küçük ise, gümrük birlikleri dünya refahını düşürür.

¹⁶ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası İktisat", a.g.e. s.224.

¹⁷ Emin ERTÜRK, "Uluslararası İktisat", Bursa: Ekin Kitabevi, 1996, s.149-150.

Klasik gümrük birlikleri teorisi, birliğin üye ülkelerin üretim, tüketim ve dış ticaretleri üzerindeki etkilerini statik analiz ile açıklamaktadır. İleride ayrıntılı olarak değineceğimiz bu açıklamalarımızı grafik 1'de şekil yardımıyla göstermeye çalışalım.

Grafik: 1. Gümrük birliğinin statik etkileri

Grafikte yer alan TT ve AA ele alınan A ülkesindeki talep ve arz eğrileridir. A'nın ufak bir ülke olduğunu varsaydığımızda B ve C'nin fiyatları (arz eğrileri) yatay doğrularla gösterilmiştir.

Örneğimizde A, B ve C gibi üç ülke ve bir mal olsun. Bu malın sözkonusu ülkelerdeki fiyatları ise sırasıyla 225, 150 ve 100 TL olsun. Bu durumda ilgili malın en verimli üreticisi C ülkesidir. Diğerleri ise B ve A şeklinde sıralanmaktadır.

A ülkesinin, yüksek maliyetli yerli üretimini korumak için %100 oranında, ayırım gözetmeyen bir advalorem vergi uygulamakta olduğunu kabul edelim. Böylece A ülkesinde B malının fiyatı 300, C malının fiyatı ise 200 TL'ya yükselir. Dolayısıyla B ülkesi A ülkesine mal satamaz. A ülkesi ithalatının tümünü en verimli ülke konumundaki C'den yapar. Grafiğe göre ilk durumda, yani tüm ülkelere %100 oranında bir tarife uygulandığında A'nın ithalatının LS (=NP)'ye eşit olduğu görülür.

A ve B ülkelerinin bir gümrük birliği kurduklarını ve C'nin bu birliğin dışında kaldığını varsayalım. Bu durumda B'nin malı A ülkesine gümrüksüz gireceğinden fiyatlar B'nin maliyeti olan 150 TL düzeyine iner. (Taşıma giderleri ve diğer giderler 0 kabul ediliyor.) Birlik dışına karşı uygulanacak ortak gümrük tarifесinin A ülkesinin birleşmeden önceki tarife oranı ile aynı olduğunu kabul edersek, C'nin malının A'daki ithal fiyatı yine 200 TL olarak kalır.

Bu durumda birlik içindeki fiyatlar B'nin maliyeti olan 150 TL düzeyine iner. C ise artık birlik içine mal satamaz. Fiyat düşüşü A ülkesinin ithalatını artırmıştır. İthalat artışının KH (=MN) kısmı A'nın kendi pahalı üretiminin azalması ve yerine B'nin daha verimli üretiminin geçmesi dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Grafikte görülen D üçgen alanı "üretim etkisini" yani KH kadar pahalı üretimden vazgeçilmesi sonucu kaynak maliyetindeki azalmayı ifade eder. Diğer yandan tüketim hacmindeki genişleme de ithalatı IZ (=PR) kadar artırmış, dolayısıyla G üçgen alanı da tüketim etkisi yada tüketici refahındaki artışı göstermektedir. Sonuç olarak grafikteki D+G üçgen alanlar toplamı ticaret yaratıcı etki dolayısıyla, refahta sağlanan artışı göstermektedir.

Grafikteki Y dikdörtgen alanının yatay kenarı HI(=NP) en verimli ülke olan C'nin ihracatındaki azalmayı ve bunun yerine B'nin üretiminin geçmesini gösterir. Çünkü B, A'dan verimli, ancak C'den daha az verimli bir ülkedir. B'nin üretimi birim başına C'den 50 TL daha pahalıdır. Y alanının dikey kenarı da birim başına verimdeki düşüş olduğuna göre bu alan, ticaret saptırıcı etki sonucu ortaya çıkan toplam refah kaybını göstermektedir.

Buna göre, gümrük birliğinin dünya refahı üzerindeki net etkisi D ve G alanları toplamı ile Y alanının göreceli büyüklüklerine bağlıdır. Birincisi daha büyükse net bir refah artışı, aksi durumda ise net bir refah kaybı söz konusudur.

1. Üretim Etkileri

Gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri, belirli mallara yönelen tüketici alımlarının üçüncü üretici ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelmektedir.¹⁸

Gümrük birliğinin statik etkilerinden olan üretim etkilerini, olumlu ve olumsuz üretim etkileri şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Olumlu üretim etkisinde üretim, yüksek maliyetli birlik içi ülkeden düşük maliyetli birlik içi ülkeye kaymakta, olumsuz üretim etkisinde ise üretim, düşük maliyetli birlik dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik içi ülkeye geçmektedir. Olumlu üretim etkisini ticaret yaratıcı etki, olumsuz üretim etkisini ise birliğin ticaret saptırıcı etkisi olarak da kabul edebiliriz.

Gümrük birliğinin benzer (rakip) ekonomilerden meydana gelmesi de birliğin ticaret yaratmasına yol açar. Çünkü aynı üretim listelerine sahip olan ülkelerin gümrük koruyuculuğu altında en etkili malı üretmeleri durumunda, bütün birlik pazarını ele geçirmeleri mümkündür. Bunun sonucunda, daha az

¹⁸ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", a.g.e. s.228.

etkin olan üretim dalları faaliyetlerini durdurur. Eğer birlik üyesi ülkeler tamamlayıcı bir ekonomik yapıda iseler; her ülke, malları yüksek gümrük koruyuculuğunda üretir ve bu tip ekonomilerden kurulu bir gümrük birliği içinde ticaret sapması meydana gelir. Çünkü birliğe üye ülkelerden birinin gümrük koruyuculuğu altında üretmiş olduğu bir mal, diğer üyenin piyasasına da girmektedir. Sonuçta dünya kaynakları daha düşük etkinlikte yeniden dağıtılmakta ve hem üye ülkeler hem de genel dünya refahı olumsuz yönde etkilenmektedir.

Fakat bazı iktisatçılar,* tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulacak bir birliğin daha kazançlı olacağını iddia etmişlerdir. Tamamlayıcı ekonomi kavramı ile, ticaretin olmadığı bir durumda iki ülkedeki maliyet yapıları arasında çok büyük farklılığın bulunduğu ekonomiler, rakip ekonomi kavramı ile de ülkeler arasında nispi maliyet yapılarının az çok birbirine yakın olduğu ekonomileri ifade etmektedirler.

2. Tüketim Etkileri

Ekonomik birleşmelerde dünya kaynaklarının optimal bir şekilde kullanımını engelleyen tarifelerin ortadan kalkmasıyla ülkeler arasındaki nispi fiyatlar değişecek ve buna bağlı olarak da tüketici tercihlerinde kaymalar olacaktır. Kısacası, tüketimde meydana gelen değişmeler, en az üretim etkilerindeki kadar toplumun refah seviyesini artırıp azaltabilecektir.

Bir malın ithalinde eğer ondan gümrük vergisi alınıyorsa, o malın fiyatında bir artış olacaktır. Birlik kurulup bu maldan alınan gümrük vergisi kaldırılıyorsa, bu durumda da ilgili malın fiyatı düşecektir. Eğer ticarete konu olan mallarda talep esnekliği $e > 0$ ise, ucuzlayan mala yönelik talep artar ve bu durumda tüketim etkileri ortaya çıkar.¹⁹

* Bu iktisatçılar J. Meade, H. Makower ve G. Morton'dur.

¹⁹ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", a.g.e. s.234.

Ülkeler gümrük birliğine gidince birlik içi gümrük tarifelerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerinin değiştirilmesi, tüketilecek malların fiyat yapılarında da değişiklik yapacaktır. Fiyat yapısındaki bu değişiklikler tüketimi, yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelerden yapılan ithalattan saptırarak, birlik içi ülkelere satın alınan mallara yöneltir.²⁰

Birlik sebebiyle kaldırılan gümrükler birlik içindeki hareketliliği artırdığından, ekonomideki tüketim modelini de değiştirir. Çünkü birliğe üye ekonomiler arasındaki mal hareketliliği, ekonomideki nispi fiyatları etkiler. Bunun sonucunda tüketici alımlarında belirli bir ihtiyacı daha etkin karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etkin karşılayan yabancı mallara doğru bir kayma olur. Nispi fiyatları değişen yerli mallar, ikame malı ise ve talep esneklikleri de sıfırdan büyükse ($e > 0$), bu mallara yönelik tüketim değişir. Böylece indirilen gümrükler nedeniyle nispi olarak ucuza gelen ortak üye malları daha fazla talep edilir ve bu şekilde gümrük birliklerinin tüketim etkileri ortaya çıkar:

Tüketim etkisi yönünden, bir gümrük birliğinin dünya refahını artırabilmesi için iki koşul gereklidir:

-Birlik öncesinde üye ülkelerin dış ticaret hacimleri küçük olmalıdır. Çünkü böylece, dış dünya malları az miktarda tüketilirken yerli mallar daha fazla tüketilme imkanına sahip olmaktadır.

-Birlik öncesinde üye ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaret, dış dünya ile yaptıklarına oranla daha fazla olmalıdır. Böylece birliğe giden ekonomilerdeki toplam harcamaların büyük bir bölümünün iç ticarete gitmesi sağlanmış olmaktadır.

²⁰ Erol İYİBOZKURT, "Uluslararası İktisat", a.g.e. s.210.

Gümrük birliklerinde olumlu tüketim etkisi, birliğin ticaret yaratması durumunda meydana gelir. Birlik içinde yeni bir ticaret yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz bir kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşur ve böylece olumlu tüketim etkisi, refah seviyesinin yükselmesine sebep olur. Olumlu tüketim etkisi, yeni bir ticaret yaratılmasına bağlı olduğundan, olumlu üretim etkisi ile birlikte ortaya çıkar.

Gümrük birliklerinin yarattığı olumsuz tüketim etkisi ise; kurulan gümrük birliğinde ticaret sapmasının meydana gelmesi halinde ortaya çıkar.

3. Gümrük Birliklerinin Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri

Ticaret hadleri ülkeler arasında doğan işbölümünün yaratacağı refah artışından her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bu açıdan bir gümrük birliği, gerek birliği bir bütün olarak ve gerekse birlik dışında kalan ülkeler yönünden refah seviyesini, ticaret hadlerindeki değişimlere bağlı olarak olumlu veya olumsuz yönde etkiler.

Gümrük birlikleri kısa dönemde birlik içi ticareti artırıcıdır. Çünkü birlik içi ülkeler arasında ticareti önleyici engeller ortadan kaldırılmıştır. Fakat birlik dışı ülkelere karşı ise gümrük duvarlarının devam etmesi sonucunda birlik dışı ticaret azalabilir. Kısaca, ticaret birlik dışından birlik içine saptırılmıştır. Buna ticaret saptırıcı etki denir. Uzun dönemde ise, birlik ülkeleri ile birlik dışı ülkeler arasındaki ticaret artabilir.

Bir gümrük birliğinin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini 4 başlık altında toplayabiliriz:²¹

²¹ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi", a.g.e. s.240.

a. Birlik İçinde Verimliliğin Artması

Gümrük birliği içinde üretimin seviyesinde meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetlerinin düşmesine yol açar. Bir gümrük birliğinde üretimin artışı, ekonomide statik etkinliğin artması veya teknolojik yeniliklerin ortaya çıkması durumunda olabilir. Maliyetlerde meydana gelen bir düşüş, bir taraftan ticaret hadleri, diğer taraftan ödemeler bilançosu üzerinde çeşitli etkiler yaratır.

Birlik dışında kalan ülkeler, birlik içindeki üretimin yükselişinden ancak, ithal edilen malların üretiminde sağlanan üretimin artışıyla bu malların maliyetinde bir düşüş sağlanması ve birliğe dahil ülkelere meydana gelen üretimin artışıyla birlik reel gelirlerinin artmasına sebep olması hallerinde yararlanabilirler. Bunun sonucunda dış dünyanın birliğe olan ihracatında bir artış meydana gelir ve bu da dış alemin ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkiler.

b. Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler

Ticaret hadleri yalnız ekonomik faktörlere bağlı olarak değişmez. Aynı zamanda tarafların pazarlık gücüne de bağlıdır. Çünkü birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlilik dereceleri eskisine göre daha fazla olup birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişmesi imkanı çok fazladır. Kısacası, gümrük birliğinin dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerini de lehe çevirmesi mümkündür.

c. Birliğin Ekonomik Büyüklüğü

Burada birliğin büyüklüğünden kasıt, o birliğin coğrafi alanı veya nüfus toplamı değil, toplam üretim hacmidir. Aynı zamanda tüketicilerin zevk ve alışkanlıklarındaki benzerlik, birliğe üye ülkeler arasındaki ulaşım giderlerinin düşüklüğü ve üye ülkeler arasındaki kültür benzerliği de birliğin gerçek büyüklüğü hakkında yol göstericidir.

Gerçek büyüklüğe sahip olan birlik, arz ve talep şartlarını etkilemek suretiyle dünya fiyatlarını değiştirebilir ve dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Küçük bir birlik ise, bu anlamda dış ticaret hadlerini lehine çeviremez.

d. Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Dönmesi

Gümrük birliği ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Böylece üye ülkeler birlik kurulmadan önce birlik dışından yapmış oldukları ithalatı birlik üyelerine kaydırabilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönebilir. Çünkü bu durumda, dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları, daha düşük fiyatlardan eski seviyelerini korumaktadır.

C. Dinamik Etkiler

Statik etkilere ilişkin açıklamalarımızı yaparken, bu etkilerin bir defalık olduğunu, ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan, tarifelerin kaldırılması, dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde meydana gelen değişmelerle ilgilendiğinden söz etmiştik.

Ancak ekonomik entegrasyon hareketleri üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliğinde köklü değişiklikler yapar.²² Ekonomik birleşme ile genişleyen piyasa imkanları, birleşen ekonomilerin dar pazarlarını genişleterek ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına yol açar. Ekonomide özellikle sanayi üretimi, ulusal pazarın büyüklüğüne bağlı olarak artar. Bu nedenle genişleyen piyasa koşullarında yapılan üretim, büyük çaplı üretimin sağlamış olduğu tasarruflardan yararlanacağı için ekonomide içsel ve dışsal tasarrufların doğmasına yol açar.

1. Piyasa Büyüklüğü ve İçsel Ekonomiler

Bir firma veya sanayi dalında tesisleri genişleterek, üretim hacmini veya üretim fonksiyonunu değiştirerek, teknolojik yenilikler getirerek veya dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanılarak verimliliğin artırılması, diğer bir deyişle maliyetlerde bir düşüş sağlayarak elde edilen kazançları artırma girişimine ölçek ekonomileri denir.²³ Ölçek ekonomilerinde firmaların veya o firmanın içinde bulunduğu sanayi dalında meydana gelen değişiklikler sonucunda içsel ölçek ekonomilerinden söz edilir.²⁴

İçsel ekonomiler, bir firmanın veya sanayi dalının iç yapısında meydana gelen değişikliklerin o firma veya sanayi dalına sağlamış olduğu yararlar şeklinde de tanımlanabilir. Ayrıca ölçeğe göre artan verimler yada ölçeğe göre azalan maliyetler şeklinde de tanımlamak mümkündür.

Bir firma yada endüstri kolunun içsel ekonomilerden yararlanabilmesi için iki koşul gereklidir: Birinci olarak, belirli bir üretim hacmine ulaşan bir firma üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa, bu firmanın içsel ekonomilerden yararlandığını söyleyebiliriz.

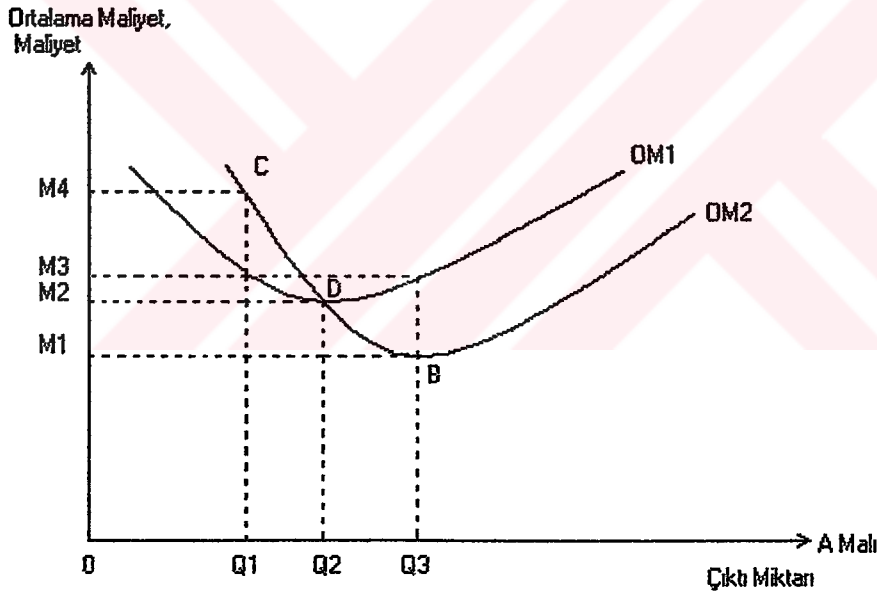
²² Halil SEYİDOĞLU, “Uluslararası İktisat”, a.g.e. s.228.

²³ Rıdvan KARLUK, “Uluslararası Ekonomi”, s.243-244.

²⁴ Emin ERTÜRK, “Uluslararası İktisat”, a.g.e. s.163.

İkinci olarak firmanın girdiler arasındaki katsayıyı değiştirebilmesi, bu katsayının değişebilmesi içinde üretim fonksiyonunun değişmesi gerekir.

Her iki durumu da şekil üzerinde açıklayacak olursak; öncelikle firmanın girdileri arasındaki katsayı sabit ve firmanın ortalama maliyet eğrisi OM_1 olsun. Firma bu durumda büyük çapta üretimin sağladığı tasarruf sebebiyle ölçeğe göre artan verimlerden yararlanacak ve Q_2 üretim miktarında birim başına en düşük ortalama maliyete (OM) ulaşacaktır. Eğer firma D noktasından sonra üretime devam edecek olursa, şekilden de görüleceği gibi ortalama maliyetlerinde bir artış meydana gelir. Bu nedenle firma Q_2 üretim miktarında duracaktır. Bu üretim hacminde firma optimum ölçeğe ulaşmıştır.

Grafik:2-Piyasa Büyüklüğü ve İçsel Ekonomiler .

Eğer firma üretimde kullandığı girdiler arasındaki katsayıyı değiştirirse, farklı bir üretim fonksiyonuna geçer (OM_2). Bu durumda firma optimum üretim hacmine Q_3 miktarında üretim yaptığı zaman ulaşabilir. Her iki durumda da ortalama maliyet eğrilerinin karşılaştırmaları, ilgili firmanın içsel ekonomilerden yararlanacağını gösterir.

Eğer firma artan talep karşısında üretim fonksiyonundaki girdi katsayılarını değiştirerek yeni bir üretim fonksiyonuna geçmemiş olsaydı, eski optimum üretim hacmi olan OQ_2 'de kalacaktı. Ancak talep hacminde meydana gelen artış sonucu firma yeni üretim fonksiyonuna geçmiştir.

Eğer firma artan talep karşısında yeni üretim fonksiyonuna geçmeyip ilkinde kalsaydı, OQ_1 üretim hacminde M_1M_3 kadarlık bir ortalama maliyet tasarrufundan, diğer bir deyişle içsel ekonomiden yoksun kalacaktı. Şekle göre; içsel ekonomiler ancak Q_2Q_3 çıktı aralığında geçerlidir. Birim maliyetlerin en düşük olduğu üretim hacmi, her iki üretim metodu için de farklıdır. Bu nedenle değişik teknolojik seviyelerdeki farklı üretim metodlarından sağlanan içsel ekonomilerde farklı ölçülerde gerçekleşmektedir.

2. Piyasa Büyüklüğü ve Dışsal Ekonomiler

İçsel ölçek ekonomileri sebebiyle bir firma veya sanayi dalında meydana gelen gelişme, diğer firma veya sanayide de dışsal ekonomi adını verdiğimiz gelişmeye neden olur. Bu nedenle dışsal ekonomiler de ölçek ekonomileri analizine dayanır.

Genel olarak dışsal ekonomi dendiğinde, bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yararlar veya kayıplar olarak ifade edilebilir. Piyasa hacminin genişlemesi, ayrıca işletme dışı tasarruflar doğurur. Bir sanayinin gelişmesi o alandaki teknik bilgilerin ilerlemesine ve hızla yayılmasına yol açar. Kitlesele üretim karşısında endüstriye hammadde sağlayan endüstrilerde ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlarlar.

3. Diğer Dinamik Etkiler

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ölçek ekonomileri ve dışsal ekonomiler haricinde dış rekabetin artması, teknolojik ilerleme, yatırımları özendirme, kaynak hareketliliği gibi etkenleri de dinamik etkenler içerisinde değerlendirebiliriz.

Gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer kısıtlamalar monopolleşmeyi ve verimliliği düşük işletmeleri özendirir. Birlik içinde dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması yerli üreticileri dış piyasa rekabetiyle karşı karşıya getirir. Böylece verimliliği düşük işletmeler ilgili işkolunu terk ederken ancak rekabete dayanabilecek verimli işletmeler ayakta kalabilir.

Gümrük birlikleri, üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızlarını yükseltir. Kaynakların etkin bir biçimde kullanılması neticesinde milli gelirden artış olur. Milli gelirdeki büyüme de tasarrufları ve yatırımları artırır.²⁵ Sonuçta gümrük birliği uygulaması verimliliği ve refahı yükseltici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Avrupa'da bir birlik yaratma düşüncesi, bu kıtada -milli devletlerin ortaya çıkması ile eş zamanlıdır- denilebilir. Kıta Avrupası'ndaki ülkelerin kendi aralarındaki savaşlar sonucunda imzalanan barış antlaşmalarında, Avrupa'da bir "birlik" veya "federasyon" kurma düşüncesi gündeme gelmiştir. 18. yüzyılın sonuna doğru sanayileşme devriminin başlaması ile artan sanayi üretimine pazar arayışlarıyla birlikte hız kazanmıştır.

Avrupa'da ciddi olarak bir birlik yaratma düşüncesi ancak II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Çünkü Avrupa'daki milli devletler arasındaki

²⁵ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası İktisat", a.g.e. s.229.

çıkar çatışmaları, Avrupa'da yeni bir genel savaşın çıkmasına yol açmıştır.²⁶ Ancak, II. Dünya Savaşı Avrupa tarihinde bir parçalanma değil, aksine Avrupa'nın ekonomik ve siyasi birliğinin ortaya çıkışının bir başlangıcıdır. Avrupa Devletleri bir taraftan Avrupa'da geçmişte görülen tehlikenin tekrarlanmasını önleyecek, diğer yandan da teknik ve ekonomik potansiyelin ortak kullanılması imkanlarının başlatılması için devletler üstü bir yapı arayışı içerisindeydi.²⁷

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın bütünleştirilmesine yönelik çabalar ve örgütlenme arayışları savaş sonrası Avrupa'sının kazandığı yapısal özellikler nedeniyle Batı Avrupa ve Doğu Avrupa süreci olarak ikili boyut kazanmıştır.²⁸ Batı Avrupa süreci, ilk aşamada siyasi, ekonomik, askeri vb. örgütlenmeleri (OECD, NATO) gerçekleştirmiş, ikinci aşamada Avrupa bazında her ne kadar ekonomik boyutları da olsa siyasi işbirliği karakteri ağırlıklı olan ve devlet iradelerinin etkin olduğu sınırlı yetkilerle donanmış örgütlenme şekline dönüşmüştür.

Avrupa'da savaşın kaynağı kömür ve çelik olmuştur.²⁹ Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a göre, Almanya ile Fransa'yı savaştırmamanın yolu bu iki ülkenin kömür ve çelik sanayilerinin yönetimini uluslararası bir otoriteye bırakmaktan geçiyordu. Bu girişim 1951'de imzalanan Paris Anlaşması ile amacına ulaşmıştır. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Anlaşma'yı imzalıyor ve böylece ilk Altılar hareketi doğuyordu.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1951 yılında kurulmasından sonra ortaya koyduğu başarılı gelişme, Avrupa'da sektör bazında olmayan daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi konusundaki

²⁶ Rıdvan KARLUK, "AB ve Türkiye", a.g.e. s.38.

²⁷ Hasan Bülent KANTARCI, "Türk Gelir ve Kurumlar Vergisinin Avrupa Birliği Gelir ve Kurumlar Vergisine Uyumlaştırılması Politikası", Basılmamış Doktora Tezi, Bursa,1996, s.17.

²⁸ Mehmet GENÇ, "Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuki Yapısı",U.Ü. Güçlendirme Vakfı, Yayın No:72, Bursa,1993. S.7.

²⁹ Emin ERTÜRK, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Ekonomik Entegrasyonlar", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa,1993. s.190.

görüşlerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. 29-30 Mayıs 1956 tarihinde Venedik'te yapılan AKÇT Dışişleri Bakanları, dönemin Belçika Dışişleri Bakanı olan Paul Henri Spaak Komitesi'nin hazırladığı Raporu görüşerek kabul etmiş ve Anlaşma taslağı üzerinde yapılan ayrıntılı görüşmeler sonunda 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur. Bu Anlaşmalar 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nın kuruluş amaçları; "Ortak Pazar kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının yakınlştırılması ile ekonomik aktivitelerin uyumlu bir şekilde kalkınmasının teşvik edilmesi, sürekli ve dengeli bir gelişim, yaşam standartlarının istikrarlı bir şekilde yükseltilmesi ve üye ülkeler arasında daha yakın ilişkiler kurulması"³⁰ olarak belirtilmiştir.

Roma Anlaşması; 248 madde ve 6 bölümden oluşmaktadır. Anlaşma'nın 1-8.maddeleri ilkeler, 9-84.maddeleri Topluluğun temel kuralları, 85-130. maddeleri Topluluk politikaları, 131-136. maddeler deniz aşırı bölge ve toprakların katılımı,137-209. maddeler Topluluğun organları ve 210-248. maddeler genel ve son hükümler olarak düzenlenmiştir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, 25 Mart 1957 tarihinde Roma Anlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (bugünkü Avrupa Birliği) 6 üye ülkeden (F. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) oluşmaktaydı. Aynı ülkeler 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu, daha sonra da Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuşlardı. Ancak 1 Temmuz 1967'den itibaren bu üç Topluluk birleştirildi ve Avrupa Topluluğu meydana getirildi.

1969 yılında yapılan La Haye Zirvesi'nde alınan en önemli karar; Topluluklara katılma talebinde bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve

³⁰ The Europa World Year Book ,Volume I,Europa Publications Limited, London, England:1994. s.139.

Norveç ile konuya ilişkin görüşmelerin başlatılmasının kabul edilmesidir.³¹ İki yıl süren görüşmelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka Topluluğa 22 Ocak 1972 tarihinde tam üye olarak katılmışlardır. Norveç'in katılma anlaşması ise ülke içinde yapılan referandum ile reddedilmiştir. Böylece 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren katılma anlaşmalarıyla AET'nin üye sayısı 6'dan 9'a yükselmiştir.

Topluluğun ikinci genişlemesi, 1981 yılında güneye doğru olmuş ve Türkiye'den 15 gün önce ortak üye olan Yunanistan 1 Ocak 1981 tarihinde Topluluğa 10. üye olarak katılmıştır.

Topluluğun üçüncü genişlemesi, İspanya ve Portekiz ile olmuştur. İspanya, Topluluğa Temmuz 1977'de, Portekiz de yine Mart 1977'de tam üye olmak için başvurmuş, Komisyon bu iki ülke için de ekonomik açıdan olumsuz görüş beyan etmiştir. Fakat bu ülkelerin ekonomik yetersizlikleri gözardı edilmiş³² ve İspanya 12 Haziran 1985 tarihinde Madrid'de imzalanan Katılma Anlaşması ile 1 Ocak 1986'da Topluluğa tam üye olmuştur. Portekiz'de yine 12 Haziran 1985'de Lizbon'da imzalanan Katılma Anlaşması ile 1 Ocak 1986'da Topluluğun tam üyesi olmuştur.

Avrupa Birliği'nin dördüncü ve aynı zamanda son genişlemesi Avusturya, Finlandiya ve İsveç ile olmuştur. Bu ülkelerin Avrupa Topluluklarına tam üyelik müzakerelerine 1 Şubat 1993 tarihinde başlanmıştır. Daha sonra da bu ülkeler AB tarihindeki en kısa sürede, 1 Ocak 1995 tarihinde tam üye olmuşlardır. Böylece Avrupa Birliği, Kuzey ve Orta Avrupa'ya doğru dördüncü genişlemesini gerçekleştirmiştir.

³¹ Erol MANİSALI, "Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli", Bağlam Yayınları, İstanbul: 1995. s.25.

³² Emin ERTÜRK, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi", a.g.e. s. 191.

Ayrıca 12-13 Aralık 1997 tarihinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde (her ne kadar Türkiye bu genişleme sürecinde yer alamasa da) Avrupa Birliği genişleme sürecine girmiştir. Buna göre öncelikle 6 ülke (Estonya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi) ve daha sonra da 5 ülke (Letonya, Litvanya, Slovakya, Romanya ve Bulgaristan) olmak üzere toplam 11 Avrupa ülkesi bu gelişme kapsamında yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hayali yine bir başka bahara kalmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

I. Türkiye – AB İlişkileri

Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Yunanistan'ın ardından 31.07.1959 'da Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmasıyla başlamıştır. Bu başvuru ile üç buçuk yıldan fazla süren toplantı ve müzakereler dönemi başlamış ve sonunda 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimizin en önemli belgesi olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye, dünyanın o dönemdeki ekonomik ve siyasi konjonktürü içerisinde bir durum değerlendirmesi yaparak Topluluğa üye olmak için ilk adımı atmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu da yeni kurulmuş bir örgüt olması ve bu kadar ilgi görmesi nedeniyle bu başvuruyu memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin ise bu Topluluğa girmek istemesinin nedenlerini sıralayacak olursak;³³

-Türkiye, batılılaşmayı bir devlet politikası olarak benimsemiş ve NATO, OECD gibi birçok kuruluşa üye olmuştur. Bu politikaların doğal sonucu olarak Avrupa'da ekonomik ve siyasi birleşmeyi hedefleyen bu Topluluğa da üye olma kararı alınmıştır.

-Türkiye, Toplulukça uygulanacak çeşitli gümrük indirimlerinden faydalanmayı planlamıştır.

-AET ile ortaklık kurulmasından dolayı elde edilecek mali yardımlardan faydalanmak düşünülmüştür.

-Yunanistan'ın aynı tarihlerde Topluluğa üyeliğinin söz konusu olması Türkiye'nin de hızlı hareket etmesine sebep olmuştur. Hatta dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, "Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt

³³İTO, "Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği", Yayın No:1996-5.AB/1, 1996, s.19.

etmeden siz de atlayacaksınız” sözü³⁴ Türkiye'nin başvurusunun altında yatan temel nedeni açıklamaktadır.

Türkiye'nin başvurusunu yaptığı dönemde, Avrupa Ekonomik Topluluğu halihazırda kurucu vasfını taşıyan altı üye ülkeden müteşekkildi. Bu nedenle Yunanistan ve Türkiye'nin bu Topluluğa ilgi göstermesi ve üye olmayı talep etmesi Topluluğa üye ülkeler tarafından da sıcak karşılanmıştı. Neticede Yunanistan ile Atina Anlaşması, Türkiye ile ise Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

A. Ankara Anlaşması

1. Amacı ve İlkeleri

İmzalandığı yer nedeniyle kısaca Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması'nın amacı 2. maddesinde ortaya konulmuştur. Buna göre; “Anlaşmanın amacı, Türkiye Ekonomisi'nin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.” şeklinde belirtilmiştir.³⁵

Anlaşmanın giriş bölümünde açıklanan ilkeler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:³⁶

-Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletlerin ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,

-Türk halkı ile AET üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak,

³⁴ Rıdvan KARLUK, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, a.g.e. s.392.

³⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Ankara Anlaşması:Türkiye-AET Ortaklığı”
<http://www.dtm.gov.tr/>

³⁶ HDTM, “Avrupa Topluluğu ve Türkiye”, a.g.e., s.104.

-Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa "tam üye" olmasını kolaylaştırmak,

-Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluğun belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunması gerekliliği,

-Roma Anlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek olarak sıralanabilir.

Ankara Anlaşması, ikili ve tarafların eşit olarak katıldıkları bir anlaşmadır. Bu nedenle Türkiye'nin milli egemenlik haklarından vazgeçmesini gerektirmez.³⁷Bu anlaşma Roma Anlaşması'nın 238. maddesine dayanan ve Türkiye - Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve anlaşması niteliğindedir. Bu anlaşmaya Çerçeve Anlaşma denmesinin nedeni ise,³⁸ Ankara Anlaşması'nın esas anlaşma kısmı 33 maddedir,* aslında küçük bir anlaşmadır, ancak en önemli belgedir. Çünkü ortaklık ilişkilerinin ana esaslarını belirlemektedir.

Esas Anlaşma'da; ortaklık ilişkisinin amaçları, ilkeleri, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması, ortaklığın organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, uyuşmazlıkların çözüm yolları hükme bağlanmıştır.

Geçici protokol ise; Anlaşma'nın onayının geç kalması halinde ticari hükümlerin aksamadan uygulanması amacıyla hazırlanmıştır. Mali Protokol ile de, Konsey tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi

³⁷ Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", :Beta Yayınları,İstanbul: 1996, s. 575.

³⁸ Haluk GÜNUĞUR, "Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi", T.C. Merkez Bankası AB El Kitabı,1996,s.179.

* Ankara Anlaşması:: Esas Anlaşma (33 madde), Geçici Protokol (11 madde), Mali Protokol (9 madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplar ve ayrıca 1 adet niyet bildirisi, 2 adet yorum bildirisi ve F. Alman Hükümeti'ne ait iki bildiri eklenmiştir.

kararlaştırılan 175 milyon ECU'luk kredinin** uygulanma esaslarını belirlemektedir.

Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile Türkiye, Roma Anlaşması'nın 238. maddesi mucibince ortak üye olmuştur. Ancak buna ortak üyelik yerine, "aşamalı bir ön ortaklık" demek daha doğrudur. Çünkü ortak üyelikte Topluluk organlarına katılmak gereklidir. Oysa Türkiye'nin bu yöndeki talepleri Topluluğa tam üye olmadan katılmanın mümkün olamayacağı gerekçesi ile kabul edilmemiştir.

Türkiye, tam üye olmadan Topluluk kurumlarının işleyişine katılmasının imkansız olması nedeniyle, Ankara Anlaşması ortaklık için ayrı bir kurumsal yapı oluşturma yoluna gitmiştir.³⁹ Ortaklık Anlaşması'nın en önemli organı Ortaklık Konseyi'dir. Ayrıca Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu ve Gümrük İşbirliği Komitesi gibi kurumlar da ihdas edilmiştir.

2. Anlaşma'nın Dönemleri

Ankara Anlaşması, Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık, geçiş ve son dönemler olmak üzere üç kademedede tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurulmuştur.

Hazırlık döneminde; Türkiye-AET ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından, Türkiye herhangi bir yükümlölük üstlenmemiş olup, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlölükleri yerine getirebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür.

** 175 milyon ECU'luk kredinin, 145 milyon ECU'su Birinci Boğaz Köprüsünün yapımına gitmiştir. Bu kredi 30 yılda ödenecekti ve neredeyse köprünün tamamı bu parayla yapılmıştır.

³⁹ İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, "Türkiye ve Avrupa Topluluğu I", Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, s.197.

Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesi ile başlayan ve 1 Ocak 1973 tarihine kadar devam eden bu dönemde Türk ekonomisiyle Topluluk ekonomisi arasındaki farkı azaltmak amacıyla Türkiye'ye tek taraflı ödümler verilmiştir.⁴⁰ Hazırlık döneminin en önemli yanı, Türkiye'ye tek taraflı tarife kotaları açılmasıdır.* Buna göre, kota miktarı sınırı içinde tercihli bir tarife (gümrük vergisi) uygulanmakta, kota miktarı aşılmıca normal tarifelere geçilmektedir.

Anlaşma'da 5 yıl süreyle sınırlandırılan hazırlık dönemi, 9 yıla uzamıştır. Hazırlık döneminde Topluluk, Türkiye'ye I. Mali Protokol ile 175 milyon ECU'luk dış kaynak sağlamış ve bazı tarım ürünleri için yukarıda belirtildiği gibi tarife kontenjanları konulmuştur.⁴¹

B. Katma Protokol ve Türkiye-AET Ortaklığı'nın Geçiş Dönemi

Hazırlık Dönemi'nin Kasım 1969'da sona ermesinden sonra, Ankara Anlaşması'nın öngördüğü ikinci aşama olan Geçiş Dönemi, bu dönemin gerçekleşme koşullarını, usullerini, sıra ve sürelerini belirleyen ve 1970 yılında imzalanan Katma Protokol'ün onay işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle, 1 Ocak 1973'de başlayabilmiştir.

Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirlemekteydi. Buna göre;

- Akit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerin esas olması,
- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gitgide yerleştirilmesi,

⁴⁰ Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", a.g.e. s. 410.

* Ankara Anlaşması uyarınca AET, Türkiye'ye Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte tütün için 12500 ton, kuru üzüm için 30000 ton, kuru incir için 12500 ton ve fındık için 17000 ton tarife kotasını Aralık 1964'de açmış, 1966 ve 1967 yıllarında artırmıştır.

⁴¹ HDTM, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", a.g.e. s.111.

-Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomik politikalarının yaklaştırılması gibi hususlar belirlenmiştir.

Gümrük Birliği esasına dayandırılmış bulunan Katma Protokol, Ankara Anlaşması'na göre daha kapsamlıdır ve 64 maddeden müteşekkildir. Malların kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yaklaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması konularını hükme bağlamaktadır. Bu haliyle ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği hemen hemen Ankara Anlaşması'nda olduğu gibidir.

Türkiye'nin kalkındırılmasını hızlandırmak amacıyla, Katma Protokol ile imzalanan İkinci Mali Protokol, Türkiye'ye 195 milyon ECU'luk bir kredi açmaktadır. Bu kredi; ⁴² düşük karlı yada karsız, sosyal amaçlı ve uzun vadeli yatırımlar için, 8 yılı ödemesiz 30 yıl vade ve % 2,5 faiz haddi uygulanacak, normal karlılıktaki projeler için ise, vade ve ödemesiz dönem projeye göre tespit edilecek faiz haddi ise % 4,5 olacak şekilde verilmiştir.

Tamamı kullanılan 195 milyon ECU'luk kredinin, 1982 yılı sonu itibariyle 175 milyon ECU'luk kısmı kamu sektörü, 20 milyon ECU'luk kısım ve Mali Protokol'ün 8. maddesine göre verilen ek 25 milyon ECU'luk kredi ise özel sektör tarafından kullanılmıştır.

C. Katma Protokol Çerçevesinde Tarafların Yükümlülükleri

1. Gümrük Vergilerinin Kaldırılması

Katma Protokol; tarafların dış ticarete gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimler koymaktan, Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde uyguladıkları gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri artırmaktan kaçınmalarını öngörmüştür.

⁴² HDTM, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", a.g.e. s.111.

a. Katma Protokol Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri

Türkiye, 1967 yılında Avrupa Birliği ülkelerinden yaptığı özel ithalatın %55'ini oluşturan ürünler için gümrük vergilerini ve eş etkili diğer vergileri, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden (1.1.1973) itibaren 12 yıl içerisinde (1.1.1985'e kadar) kaldıracığını taahhüt etmiştir. Buna karşılık özel ithalatın geriye kalan %45'ini oluşturan kısım için ise, gümrük vergileri ve eş etkili vergileri Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 22 yılda (1.1.1995'e kadar) kaldıracaktır.⁴³ Bu 12 ve 22 yıllık listede yer alan sanayi ürünlerinin hangi sektörlerle ait olacağı Türkiye'nin inisiyatifine bırakılmıştır. Katma Protokolde sadece 22 yıllık listede bulunan ürünler yer almıştır. Bu listedeki ürünlerde genelde, Birliğin rekabetine açılması daha güç olan teknoloji yoğun mallardır. Bunların dışında kalan ve 12 yıllık listede yer alan mallar ise daha çok emek yoğun bir nitelik taşıyan, Türkiye'nin rekabet gücü olan ürünler yada Türkiye'de kurulması düşünülmeyen sanayi sektörlerinin ürünleridir.

Katma Protokol'le tarımsal ürünlerin, Toplulukla Türkiye arasında serbest dolaşım ve Türkiye'nin Topluluğun Ortak Tarım Politikası'na 22 yıllık dönemde kademeli olarak uyumu da öngörülmüştür.⁴⁴

Gümrük vergileri ile birlikte aynı etkiyi yaratan mali yüklerinde kaldırılması gerekmektedir. Eş etkili mali yük kapsamına, tek taraflı olarak ithalatı yapılan mallara benzer yerli ürünlerden farklı olarak uygulanan ve böylece ithal malının fiyatını yükselterek malların serbest dolaşımı üzerinde gümrük vergisi gibi etki yaratan vergiler girmektedir. Örneğin; damga resmi, belediye hissesi ve dış ticaret fonları eş etkili mali yük kapsamındadır. Türkiye 1.1.1973 ve 1.1.1976 tarihlerinde yükümlülüklerine uymuş ve 12 yıllık listede %10'luk iki defa ve 22 yıllık listede ise %5'lik iki indirim yapmıştır. İlk

⁴³ İ.T.O., "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği", İ.T.O. İstanbul:1996, s.192.

⁴⁴ Vakıfbank, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine"... a.g.e. s.53.

indirimler yapılmadan önce 31.12.1972 tarihinde Türkiye gümrüklerini %10 oranında artırmış, 1.1.1973'de ise tekrar indirmiştir. Böylece fiilen 1.1.1973'de bir indirim yapılmamıştır. 25. 12.1976 tarihinde ele alınan tek taraflı bir karar sonucunda, Katma Protokol'ün 60. maddesine göre bütün yükümlülükler dondurulmuştur.

Aşağıdaki tabloda Katma Protokol ile yapılması öngörülen gümrük indirimleri verilmektedir:

Tablo: 2- Gümrük Tarifeleri İndirim Oranları ve Yılları.

<u>Gümrük vergileri 12 yılda</u>			<u>Gümrük vergileri 22 Yılda</u>		
<u>İndirilecek Ürünlerde</u>			<u>İndirilecek Ürünlerde</u>		
<u>İndirim Oranı (%)</u>			<u>İndirim Oranı (%)</u>		
	<u>Yıllık</u>	<u>Toplam</u>		<u>Yıllık</u>	<u>Toplam</u>
1.1.1973	10	10	1.1.1973	5	5
1.1.1974	-	10	1.1.1974	-	5
1.1.1975	-	10	1.1.1975	-	5
1.1.1976	10	20	1.1.1976	5	10
1.1.1977	-	20	1.1.1977	-	10
1.1.1978	10	30	1.1.1978	-	10
1.1.1979	10	40	1.1.1979	5	15
1.1.1980	10	50	1.1.1980	-	15
1.1.1981	10	60	1.1.1981	-	15
1.1.1982	10	70	1.1.1982	-	15
1.1.1983	10	80	1.1.1983	5	20
1.1.1984	10	90	1.1.1984	-	20
1.1.1985	10	100	1.1.1985	10	30
			1.1.1986	10	40
			1.1.1987	-	40
			1.1.1988	10	50
			1.1.1989	-	50
			1.1.1990	10	60
			1.1.1991	10	70
			1.1.1992	-	70
			1.1.1993	10	80
			1.1.1994	10	90
			1.1.1995	10	100

Kaynak: Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e. s.124'den alınmıştır.

24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte başlatılan dışa açılma politikasıyla paralel olarak, 1976'dan sonra devamlı ertelenen gümrük indirimleri, 1987 yılındaki tam üyelik başvurusundan sonra yerine getirilmeye başlanmıştır. Ancak sonuçta Türkiye'nin ulaştığı indirim seviyesi, 12 yıllık listede %30, 22 yıllık listede ise %20 olmuştur.

Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile uygulamaya koyduğu dışa açık büyüme modeli içinde ithalatını özellikle 1984 yılından sonra büyük ölçüde libere etmesi, Topluluk ülkelerinin Türkiye pazarındaki avantajını kaybetmesine yol açmıştır.⁴⁵

b. Avrupa Topluluğu'nun Yükümlülükleri

Avrupa Birliği, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde, Türkiye çıkışlı ithalata uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldırmayı taahhüt etmiştir.⁴⁶ Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği 1.9.1971'de, dört istisna dışında sıfırlamıştır. Bu istisnalar,⁴⁷ bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halılarıdır.

Petrol ürünleri için Topluluk, sıfır gümrüklü 200.000 tonluk bir tarife kontenjanı açmıştır. Diğer üç üründe gümrükler 12 yıllık dönemde sıfırlanmak üzere %25'lik dilimler halinde indirilecektir.

Pamuk iplikleri, diğer pamuklu dokumalar ve yün veya ince kıldan üretilen makine halıları için belirlenen tarife kontenjanları, Tamamlayıcı Protokol yanında bir de Genel Tercihler Sistemi ile de çeşitli artırımlara uğramış ve 1.1.1985 tarihinde tamamen kaldırılmıştır. Böylece sözkonusu

⁴⁵ İ.T.O. "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri" a.g.e. s.191.

⁴⁶ HDTM "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", a.g.e. s.123.

⁴⁷ Rıdvan KARLUK, "AB ve Türkiye", a.g.e. s. 412.

tekstil ürünleri de diğerleri gibi gümrüksüz ihraç edilebilir hale gelmiştir. Ayrıca petrol türevlerine uygulanan sıfır vergili tarife kontenjanı 740.250 tona yükseltilmiştir.

c. Ortak Gümrük Tarifesine Uyum:

Avrupa Topluluğu'na üye olan ülkeler, 1 Temmuz 1968 tarihinde Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlamışlar ve 3. ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamışlardır. Katma Protokol'ün imza tarihinde Türkiye'nin üçüncü ülkelere fiilen uyguladığı gümrükler şu şekilde gerçekleşecektir.⁴⁸

-Türkiye'nin fiili gümrük oranları, Katma Protokol'ün imza tarihinde OGT'nin %15 alt veya üstünde bulunmayan maddelerde OGT, 1977 yılında uygulanacaktır.

-Katma Protokol'ün imza tarihinde fiilen uygulanan gümrükler ile OGT arasındaki farkı %20 oranında azaltan ilk uyum 1977 yılında yürürlüğe girecektir.

-Farkın geriye kalan kısmı, %20'lik dilimler ile 1985'de ortadan kaldırılacaktır.

Anılan tarihlerde AET'nin OGT ortalaması %7 civarında, Türkiye'nin gümrük tarifeleri ortalaması ise %40-50 civarında idi. Aradaki bu büyük farkın etkisi ile Türkiye, 25.12.1976 tarihinde, gümrük indirimlerinde olduğu gibi OGT'ne uyum konusundaki yükümlülüklerini de dondurmıştır. 1987 yılına kadar 12 yıl devam eden bu erteleme, Bakanlar Kurulu'nun 17.12.1987 tarihinde aldığı karar ile ortadan kaldırılmış ve buna göre 1.1.1988'de 22 yıllık listede yapılması gereken ikinci %30'luk uyum ertelenmiş, 12 yıllık listede

⁴⁸Rıdvan KARLUK, "AB ve Türkiye", a.g.e. s. 416.

1.1.1977'de gerçekleştirilmesi gereken %20'lik birinci uyum ile 22 yıllık listedeki %20'lik ilk uyumun 1.1.1989'da yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece her iki liste içinde OGT'ne %20 uyum yapılmıştır. Böylece Türkiye'deki yasal vergi oranı ile OGT arasındaki farkı %20 azaltan vergi oranı, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak vergi oranı olacaktır.

d. Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

Türkiye ile Topluluk arasındaki Ortaklık Anlaşması'nda öngörülen Gümrük Birliği'nin fiilen işlemesi için ithalatta uygulanan miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin de kaldırılması gerekmektedir. Böylece malların serbest dolaşımı kavramından bahsetmek mümkün olabilecektir. Kotalar maliyetlerden bağımsız olarak kesin bir koruma sağladığı için gümrük vergilerinden daha kesin bir koruma aracıdır.

Katma Protokol, taraflar arasında ithal kotaları ile eş etkili tüm tedbirleri yasaklamış ve mevcut kotaların dışında yeni kota konulmamasını kabul etmiştir. Topluluk, Geçiş Dönemi'nin fiilen yürürlüğe girdiği 1.9.1971 tarihinde ipek böceği ve ham ipek kotaları dışında Türk sanayi ürünlerine uyguladığı bütün kotaları kaldırmıştır. Türkiye ise, Katma Protokol'de öngörülen koruyucu nitelikte yeni kota koyma hakkına sahiptir.

Ancak Türkiye, Topluluğa yönelik kota yükümlülüklerini kısmen yerine getirirken Topluluk, Katma Protokol hükümlerinin Türk sanayi ürünleri ihracatına kota koymama taahhüdüne sadık kalmamıştır. Örneğin İngiltere, 1975 yılında aldığı tek taraflı karar ile Türkiye'nin pamuk ipliği ihracatını kısıtlamıştır. Komisyonda yaşanan "kota krizinde", Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatının kendi iç pazar yapısını bozduğunu ileri sürerek gönüllü ihracat kısıtlaması yapmasını istemiştir. Türkiye ise ayrıcalıklı bir ortak üye olarak Topluluğun tekstil ürünlerine kısıtlama getiremeyeceğini öne sürmüştür.⁴⁹

⁴⁹ Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", a.g.e. s.580.

Bunun üzerine AET, Türk pamuk ipliğinin sübvansede edildiğini, fiyatlarda damping yapıldığını öne sürerek, pamuk ipliğine %16 anti damping vergisi koymuştur. Bu durum taraflar arasında yapılan "iradi ihraç kısıtlaması" anlaşması ile giderilmişken, 1982 yılının Ekim ayında Türkiye menşeli bazı hazır giyim mamullerine getirilen tek taraflı kısıtlama karşısında Türkiye'de Topluluk çıkışlı demir ve çelik ürünleri ithalatında %15 oranında fon tahsilatı uygulamasına başlamıştır. Ancak bu fon uygulaması zaman içinde kaldırılmıştır.

D. Tam Üyelik Başvurusu

Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından 17 yıl sonra Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale, Türkiye-AET ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve ilişkilerin 6 yıl süre ile dondurulmasına yol açmıştır.*

16 Eylül 1986 tarihine kadar ara verilen ilişkiler, bu tarihte Türkiye - AT Konseyi ilk toplantısının yapılmasıyla normale dönmüştür. Türkiye; 14 Nisan 1987 tarihinde Ankara Anlaşması ile kararlaştırılan son dönemin bitimini beklemeden demokratik bir Avrupa'lı devlet olarak;⁵⁰

-AKÇT'nu kuran Anlaşma'nın 98.maddesine göre AKÇT'na,

-AET'nu kuran Roma Anlaşması'nın 237.maddesine göre AET'na ,

-Avrupa Atom Enerjisi Komisyonu Anlaşması'nın (EURATOM) 205. maddesine göre EURATOM'a başvurmak suretiyle tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

* Türkiye daha öncede 25.12.1976 tarihinde almış olduğu tek yanlı bir karar ile Katma Protokol'ün 60. maddesine dayanarak AET ile olan ilişkilerini askıya almış, yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini bildirmiştir.

Tam üyelik başvurusuna ilişkin incelemeleri 2,5 yıl süren Avrupa Topluluğu Komisyonu, görüş raporunu, "Topluluğun kendi iç pazarını tamamlamanın, ekonomik ve parasal birlik yönünde ilerlemenin, yeni üyeliklerin gündeme alınmasına göre öncelik taşıdığını vurgulayan" bir açıklama ile 18 Aralık 1989'da Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi'ne sunmuştur.

Ülkemiz 14 Nisan 1987'deki tam üyelik başvurusu ile aslında gerek Yunanistan, gerekse Portekiz ve İspanya'nın tam üyeliğin önkoşulu olan gümrük birliğini Topluluk içinde tam üyelik avantajlarından yararlanarak gerçekleştirmek düşüncesi doğrultusunda hareket etmiştir.⁵¹ Ancak Komisyon'un yukarıda açıklanan olumsuz görüşü 5 Şubat 1990 tarihinde benimsenince Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi 1992'den sonraya kalmıştır.

Bununla beraber Konsey, Komisyon'dan Türkiye ile işbirliğinin güçlendirilmesi için yeni öneriler getirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Komisyon, "İşbirliği Programı" olarak bilinen teklifler paketini, 6 Haziran 1990 tarihinde benimsemiştir. Programda teknoloji ve sanayi alanında işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi ve kültürel bağların kurulması, mali işbirliğinin yeniden tesis edilmesi ve özellikle Gümrük Birliği'nin tamamlanması konularında çalışmaların yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır.

Komisyon adına Raporu açıklayan Matutes,* 1993'e kadar Tek Senet hedeflerine ulaşmadan tam üyelik başvurularını işleme koyamayacaklarını ancak, 1992 yılından sonra Topluluğun 15 veya 18 üye ile işleyip

⁵⁰ Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", a.g.e. s.440.

⁵¹ DTM, "1987 Yılında Yapılan Tam Üyelik Başvurumuzdan Bu Yana Avrupa Birliği'nin Ülkemize Yönelik Olarak Geliştirdiği Programlar ve Stratejiler", Ankara: 1998, s.1.

*Türkiye'nin Tam Üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon Görüşü, "Avis" olarak bilinmektedir. İşbirliği Programı da "Matutes Paketi" diye anılmaktadır.

işleyemeyeceğinin değerlendirilebileceğini, dolayısıyla Türkiye'nin durumunun da bu tarihten sonra ele alınabileceğini belirtmiştir.

Söz konusu raporda; "Komisyon'un, Türkiye'nin katılmasını geniş bir perspektif içinde, bir yandan iç pazar olgusu, diğer yandan değişim sürecindeki Avrupa kapsamında ele aldığı Türkiye ile işbirliğinin mevcut ortaklık anlaşması çerçevesinde geliştirilerek sürdürülmesi gereği üzerinde durulduğu Görüş ekinde Türk Ekonomisi'nin ayrıntılı bir incelemesi" yer almıştır.

Matutes, Türkiye'de son yıllarda ekonomik yönden kaydedilen gelişmelerden olumlu olarak söz etmiş, fakat yine de ortada 4 engelin bulunduğunu açıklamıştır. Bunlar:⁵²

- Tarım alanında olduğu kadar sanayi sektöründe de Topluluk ile olan önemli yapısal farklılıklar,
- Sanayide yüksek koruma oranları,
- 1989 yılında artış gösteren makro ekonomik dengesizlikler,
- Düşük bir sosyal koruma seviyesi ve Türkiye ile Topluluklar arasındaki kalkınma seviyesi farklılığının büyüklüğüdür.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon Görüşü çeşitli sonuçlar doğurmuştur.⁵³

-Tam bir dönüşüm aşamasında bulunan Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girişmesi uygun değildir.

-Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumu katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli değildir.

-Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gereklidir. AB'nin Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmekte ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecine en kısa zamanda yardım etmede temel bir çıkarı bulunmaktadır ve Türkiye Topluluğa katılmaya ehildir.

⁵² Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", a.g.e. s.442.

⁵³DTM, "1987 Yılından Bu Yana Yapılan Tam Üyelik.....", a.g.e., s. 3.

Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon süreci geliştirilmeli, işbirliği artırılmalıdır. Bu kapsamda yapılması öngörülenler;

- Gümrük Birliği'nin tamamlanması,
- Mali işbirliğinin geliştirilmesi ve yoğunlaştırılması,
- Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Siyasi ve kültürel bağların güçlendirilmesidir.

Ayrıca Komisyon'un "Matutes Paketi" diye bilinen İşbirliği Programı kapsamında; AT Bakanlar Konseyi'nin talebi ile Komisyon tarafından Türkiye ile işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin olarak hazırlanan öneri paketi birbirine bağımlı 4 bölümden oluşmaktadır. Buna göre;

- 1995 yılı sonuna kadar Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi,
- İşbirliği ve teknik yardım (Makro ekonomik ve parasal politikalar, sanayi, tarım, hizmetler, enerji, çevre, ulaşım, telekomünikasyon, bilim-teknoloji, sosyal alan, turizm, eğitim ve kültür alanlarında)
- Mali işbirliğinin yeniden başlatılması,
- Siyasi işbirliğinin geliştirilmesi gibi amaçlara varılması kararlaştırılmıştır.

E. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GERÇEKLEŞMESİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında hayata geçirilen Gümrük Birliği, 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen 36. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda alınan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), çerçevesinde 1.1.1996 tarihinden itibaren gerçekleşmiştir.

1/95 Sayılı OKK ile uygulamaya geçen Gümrük Birliği, söz konusu dönemde Türkiye'de geniş tartışma yaratmıştır. Bazı görüşlere göre bu zaten gerçekleşmesi gereken bir süreç idi. Çünkü Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girme anlaşması 23 Kasım 1970'de imzalanan ve 1.1.1973 tarihinde yürürlüğe

giren Katma Protokol ile gerçekleştirilmişti. Bu protokol ile Türkiye toplam 22 yıl sürecek olan "Geçiş Dönemi" ile gümrüklerin kademeli olarak indirilmesini taahhüt etmiş, bu yükümlülük bir devlet politikası haline gelmişti ve neticede Gümrük Birliği sürecinin fiilen ve hukuken 1973 yılında başladığı ifade ediliyordu.

O dönem iktidarda bulunan siyasi görüşe göre ise, Gümrük Birliği Türkiye'nin tam üyelik yolunda attığı en önemli adım idi. Bu görüşe göre, "Türkiye şayet ekonomik ve siyasi bir gelişme kaydedememiş olsaydı Gümrük Birliği'nin kesinlikle gerçekleşmeyeceği" iddia edilmiştir.

Ancak kesin olan bir şey var ki, o da "Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin geçmişinde görülmemiş bir model içerisinde AB'ne tam üye olmadan bu birliğe sınırlı bir biçimde 1.1.1996'dan itibaren katılması sui generis⁵⁴ (kendine özgü) bir durumdur." Avrupa aslında Türkiye'yi Gümrük Birliği bağı ile kendine bağlayıp, kendi nüfuz alanı içinde tutmak istemektedir. Bu nedenle Gümrük Birliği, Avrupa için en uygun formül olup, sadece sanayi mallarının serbest dolaşımını öngörmesi nedeniyle de Batı'nın bir tercihi olarak görülmektedir.

F. ANA HATLARIYLA GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASI

Ortaklık Konseyi, 6 Mart 1995'de aldığı 1/95 sayılı karar ile Ankara Anlaşması ve onun Katma ve Tamamlayıcı Protokol'lerinin hükümlerine hâlel getirmeksizin, Ankara Anlaşması'nın 2.ve 5. maddesinde öngörülen son dönem uygulamalara ilişkin kuralları belirlemektedir.⁵⁵

1/95 sayılı OKK ile ihdas edilen Gümrük Birliği hakkında sanıyoruz öncelikle belirtilmesi gereken, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği yalnızca sanayi mallarını kapsamaktadır. Gümrük Tarife İstatistik

⁵⁴ Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi", a.g.e. s.597.

⁵⁵ EGEVİZYON, "Gümrük Birliği Anlaşması'nın Tam Metni", ESİAD, 1995.

Pozisyonu açısından 25 ve daha sonraki kategoriler bu kapsama girmektedir. Bu ürünler içinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu faaliyet alanına giren ürünler ve Tarım Ürünleri farklı işlemlere tabidirler. Ayrıca sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı Gümrük Birliği kapsamı dışındadır.⁵⁶

Tarım ürünleriyle ilgili özel hükümler Ortaklık Konseyi Kararı'nın II. Kısımında yer almaktadır. Buna göre özellikle 23. maddede; "Türkiye, politikasını tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak için gerekli olan Ortak Tarım Politikası tedbirlerini benimseyecek biçimde uyumlaştıracaktır. Türkiye, bu doğrultuda alınacak kararları Topluluğa bildirecektir. Topluluk tarım politikasını geliştirirken mümkün olduğu ölçüde Türk tarımının çıkarlarını göz önünde bulunduracak ve ilgili komisyon önerileri ile bu öneriler baz alınarak benimsenen kararlar konusunda Türkiye'ye bilgi verecektir" denmektedir.

Belki doğrudan konumuzla ilgili değil, ancak Türkiye gibi toplam nüfusunun %45'i tarımla doğrudan ilişkili olan bir ülkede tarıma ait olan hükümler diğer sektörler için de bağlayıcı olabilmektedir. Ayrıca tarımda korumacılık yapmakla itham edilen Türkiye olmakla beraber, asıl sabıkalı kanımızca Avrupa Birliği'dir. Çünkü istatistiklere bakıldığında tarıma verilen sübvansiyonlar Türkiye'de 1995 ve 1996 yıllarında %3 seviyesinde iken, aynı yıllarda Avrupa Birliği ortalaması sırasıyla %49 ve %43 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷

1.1.1996 tarihi itibarıyla Türkiye, AB menşeli sınai mallar ithalatında gümrüklerini sıfırlamıştır. Ayrıca taraflar arasında ithalatta uygulanan miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler yürürlükten kaldırılmıştır. AB'de Türk mallarına karşı uygulamış olduğu kotaları kaldırmıştır. OKK'nın 4. Maddesinde de; "Topluluk ile Türkiye arasında ithalat veya ihracattan alınan

⁵⁶ İTO, "Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği", a.g.e. s.27.

⁵⁷ "Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD", Monitoring Evaluation, 1997.

gümrük vergileri ile eş etkili vergiler, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinde tamamen uygulamadan kaldırılacaktır. Topluluk ve Türkiye, bu tarihten itibaren yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergileri uygulamaya koymaktan kaçınacaklardır. Bu hükümler mali nitelikli gümrük vergileri içinde geçerli olacaktır” denilmektedir.

Gümrük Birliği'nin gümrük alanı da; Topluluk Gümrük Kodu'nu oluşturan (EEC) 2913/92 işaretli ve 12 Ekim 1992 tarihli Konsey Yönetmeliği'nin 3. maddesinde tanımlanan Topluluk Gümrük Alanı'nı ve Türkiye Gümrük Alanı'nı kapsayacaktır. Bu hükümler, Toplulukta veya Türkiye'de serbest dolaşımda olmayan üçüncü ülke kaynaklı ürünler kullanılarak Toplulukta veya Türkiye'de elde edilen veya üretilen mallara da uygulanacaktır.

Ayrıca Türkiye'de veya Toplulukta ithal işlemleri tamamlanmış, gerekli gümrük vergisi, eş etkili vergi veya resimleri tahsil edilmiş ve bu vergi ve/veya resimleri, tam veya kısmi bir iadede yararlanmamış olan üçüncü ülkeler çıkışlı mallar, Türkiye'de veya Toplulukta serbest dolaşım durumunda sayılır.

Kamu ahlakı, kamu düzeni veya güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması, sanatsal-tarihi veya arkeolojik değer taşıyan varlıkların veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması gerekçeleriyle malların ithaline, ihracına veya transit geçişine kısıtlama yada yasak koyma hakkı saklı tutulmuştur.

Türkiye üçüncü ülkelere karşı ihracat, ithalat ve tekstil politikalarında Topluluk kararına uygun olarak hareket edecektir. Özellikle Türkiye'nin ihracatında önemli payı olan tekstil konusunda “GATT”ın 24. maddesi gereğince bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye tekstil ve hazır

giyim ticaretiyle ilgili anlaşmalar ve düzenlemeler de dahil olmak üzere, tekstil sektöründe Topluluğun ticaret politikası ile önemli ölçüde benzerlik gösteren politikaları uygulayacaktır. Topluluk bu amaca ulaşılmasında gereken işbirliğini Türkiye'ye sağlayacaktır" denilmektedir.

Türkiye yükümlülükleri yerine getirene kadar, Türkiye'den Topluluğa yönelik tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında mevcut menşei şahadetnamesi sistemi yürürlükte kalır ve Türkiye menşei olmayan tekstil ve konfeksiyon ürünleri Topluluk Ticaret Politikası, taşıtlara ilişkin ticaret düzenlemelerinin uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir.

Türkiye, AB üyesi olmayan 3. ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamayı kabul etmiştir. Türkiye gerektiğinde OGT'deki değişiklikleri yansıtacak şekilde kendi gümrük tarifelerini uyumlaştıracaktır. Topluluk, Türk Gümrük Tarifesi'nin OGT'ye uyumlaştırılabilmesi için, OGT'nin tadil edilmesi, vergilerin askıya alınması veya tekrar konulması, tarife kotaları ve tarife tavanları ile ilgili alınan her türlü karardan makul bir süre önce Türkiye'yi haberdar edecektir.

Ancak Türk Gümrük Tarifesi'nin eş zamanlı olarak OGT'ye uydurulamayacağı durumlarda, Gümrük Birliği Ortak Komitesi bunun gerçekleştirilmesi için belli bir süre tanınmasını kararlaştırabilecektir. Gümrük Birliği Ortak Komitesi, hiçbir koşulda Türkiye'ye herhangi bir ürün için OGT'den daha düşük bir gümrük tarifesi uygulama yetkisi veremez. Bununla birlikte Türkiye, Katma Protokol'ün 19. maddesi uyarınca, Ortaklık Konseyi'nce kararlaştırılacak ürünler için* üçüncü ülkelere uyguladığı ve Ortak Gümrük Tarifesi hadlerinden daha yüksek gümrük tarifelerini 1 Ocak 2001 tarihine kadar muhafaza edebilecektir.

* Bu ürünler "hassas ürünler" olarak bilinmektedir. Hassas ürünler, Gümrük Birliği'nden sonra Türkiye'nin 3. ülkeler kaynaklı ithalatında AB'nin OGT oranları üzerinde gümrük vergisi uyguladığı sanayi ürünleridir. Bu ürünlerde Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi 5 yıl süreyle ertelenmiştir.

Türkiye ile AB arasındaki diğer bir önemli konu da, devlet yardımlarıdır. Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi ile birlikte teşviklerin ortadan kalkması söz konusu değildir. AB'de gerek bölgesel, gerekse sektörel bazda teşvikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde mevcut teşvik sistemini AB sistemi ile uyumlu bir duruma getirme yükümlülüğü vardır. Bu uyumun sağlanması ile birlikte, Türkiye açısından, bugüne kadar verilen teşviklerden daha fazla devlet yardımı verme imkanı vardır. Teşvikler konusunda karşılaşılan en önemli sorun Türkiye'nin yeterli teşvik edici kaynağının olmamasıdır. Bunun dışında Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yasaklayıcı bir durum söz konusu değildir.

II. AB İLE İLİŞKİLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile dünya üzerinde yeni ekonomik ve politik kutuplaşmalar baş göstermiştir. Bir yanda Doğu Bloku (Sovyetler Birliği) diğer yanda ise Batı Dünyası diyebileceğimiz ABD ve Batı Avrupa vardı. Konumuzla ilgili olan Kıta Avrupa'sı ülkelerinin öncülüğünde (Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) 1958'de yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuştur.

Türkiye, daha önce de belirtildiği gibi gerek coğrafi yakınlık, gerek ekonomik sistemlerin benzemesi ve gerekse Yunanistan'ın da başvurusuyla kendisinden görece ileri olan bu entegrasyona katılma girişiminde bulundu.

Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile başlayan bu entegrasyona dahil olma süreci, ekonomik yaklaşımlar açısından da ister istemez etkilemiştir. Şöyle ki; 1961 Anayasa'sı hazırlanırken aynı yıl çıkarılan bir kanunla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Kuruluş, Kalkınma Planları'nı hazırlamak ve yürütmekle sorumludur. Böylece 1962'den itibaren Türkiye'de Planlı Kalkınma Dönemi

başlamış oldu. Bazı görüşlere göre de⁵⁸ Türkiye Ekonomisi'nin makro bir planla yürütülmesini isteyen kesimlerden biriside dış kredi çevreleridir. Türkiye'nin 1963'de "ortak üye" sıfatıyla Ortak Pazar'a katılmasının Avrupa yönünden siyasal nedenleri de bulunmaktaydı. Çünkü Türkiye'nin bu ülkelere göre toplumsal ve ekonomik göstergeleri iyi olmamasına rağmen "zenginler kulübünün" tam üyeleri arasında özgün bir yeri vardı.⁵⁹

Ancak dönemin bloklaşmalarında, Türkiye'nin Avrupa müttefiki olarak süper güç SSCB'ye sınır olması ve NATO'nun güneydoğu kanadında yer alması ilgili yıllarda Türkiye'nin faal nüfusunun %70'inin tarımla uğraşması ve ancak %50'sinin okuma yazmayı bilmesi gibi ekonomik ve sosyal göstergelerinin AET ülkelerince gözardı edilebilmesine neden olmaktadır. Türkiye'de bu konumundan istifadeyle AET'ye tam üye olmayı amaçlamaktaydı. Böylece de başı sıkıştığında örneğin ekonomik bir kriz baş gösterdiğinde Dünya Bankası'ndan önemli miktarlarda krediler alabiliyor, ayrıca da askeri yardımlar sözkonusu olabiliyordu.

Türkiye, kendi ekonomik sistemi açısından da Ortak Pazar'a üyeliğinden sonra değişiklikler yapmaya başladı. Çünkü 1960'lardan itibaren "ithal ikameci sanayileşmeye" yönelen Türkiye'ye tek taraflı olarak gümrük indirimleri yapan AET ülkeleri, sanayisini dışa açması için baskı yapmaya başladılar. Ayrıca 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol'e kadar geçen Hazırlık Dönemi'nde Türkiye'nin istediği yardımlar da bir türlü tam olarak elde edilemiyordu.

⁵⁸ Hüseyin ŞAHİN, "Türkiye Ekonomisi", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa:1995, s.132.

⁵⁹ Gülten KAZGAN, "Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri", Altın Kitaplar Yayınevi, Bilimsel Sorunlar Dizisi, İstanbul: 1994, s.149.

Bu sıkıntılı dönem, Katma Protokol'den (1973) 1995'e kadar süren Geçiş Dönemi'nde de artarak devam etmiştir. 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve dış ödeme güçlükleri ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmıştır. Zaten Türkiye 25 Aralık 1976 tarihli tek taraflı bir karar ile Topluluğa karşı yükümlülüklerini dondurdu ve 1 Ocak 1976 tarihine kadar yerine getirdiği gümrük indirimlerini 1977 ve 1978 yıllarında uygulayamayacağını ve ertelediğini açıkladı.

Ayrıca hükümet 9 Ekim 1978 tarihinde Topluluğa başvurarak 5 yıllık bir bağımsızlık dönemi ve 12- 22 yıllık indirim listelerinde değişiklik talep etmiştir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye ihtiyaç duyduğu 8 milyar \$'lık finansman ihtiyacının karşılanmasını istemiştir. Fakat Topluluk Türkiye'nin 5 yıllık bağımsızlık talebi dışındaki diğer taleplerini geri çevirmiştir.

1980'lere gelinirken ekonomik ve siyasi buhranlar yaşayan Türkiye AET ülkelerinden umduğu desteği alamadığı gibi bir de Türkiye 24 Ocak 1980 Ekonomik Programını uygulamakla karşı karşıya kalmıştır. Böylece Türkiye 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren zengin ülkeler karşısında konumunun zayıfladığına tanık oluyor ve bunun ekonomik-siyasi sonuçlarını yaşamaya başlıyordu.

24 Ocak 1980 İstikrar Programının temeli Neo-liberal yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlara göre; "enflasyon devletin ekonomiye aşırı müdahalelerinin ve para arzını şişirmesinin bir ürünüydü. Enflasyonu önlemek için para arzının kontrol altında tutulması, devletin ekonomiye müdahalelerinin azaltılması ve ekonomide arz talep dengesinin piyasanın işleyişine bırakılması gerekiyordu. Keynesçi politikalar terk edilmeliydi.

24 Ocak Kararları her yönü ile bir dönüm noktasıydı. Çünkü 1960'larda uygulanmaya başlanan Kalkınma Planları ve beraberinde ithal ikameci sanayileşme stratejileri terk ediliyordu. Yerine ise dışa açık finansal serbestleştirmeye ve özelleştirmeye zemin hazırlayan uygulamalar getiriliyordu. Kanımızca bu kararların öncesinde ve sonrasında AET'nin payı vardır. Çünkü, Türkiye'nin dışa açık olmadığı, ekonomik yapısının uydurulamadığı, sanayisini yüksek koruma duvarlarıyla koruduğu, tarifeleri yeterince düşürmediği yönünde Türkiye'ye yönelik sürekli şikayetler gündemdedi. Fakat buna karşın Türkiye'nin krizlere girmesine çanak tutan AET ülkeleri vaat ettikleri yardımları vermemekte, Türkiye'nin yeterli altyapıya sahip olmadığını bildikleri halde kendileriyle rekabet etmesini istemekte bir engel görmüyorlardı.

1990'lara gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin de çökmesi ile tek kutuplu hale gelen dünyada AET ülkelerince Türkiye'ye yönelik yaklaşımlarda tamamıyla değişiyordu. Hatta 1987'de Türkiye'nin tam üyelik için yaptığı müracaata verilen cevapta;⁶⁰ Türklerin Asya kökenli ve Müslüman oldukları demokrasininin pek de övülür olmadığı, ülkenin kendilerine göre az gelişmiş olduğunu sanki daha önce bilmiyorlarmış gibi vurgulamaya başladılar. Çünkü onlar için Türkiye'nin sadece tüketime aç bir nüfusu vardı.

1990'lardan günümüze kadar olan dönemde de yine (Gümrük Birliği Anlaşması da dahil olmak üzere) AB, Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirme gereği hissetmez iken, Türkiye'den ise tam üyemiş gibi ekonomik-siyasi bütün taleplerini isteyebilmektedir. Bunun nedeni de açıktır: "Ekonomik güç olmadan, siyasi güç olamıyor".

⁶⁰ Gülten KAZGAN, "Yeni Ekonomik Düzendeki....." a.g.e. s.151.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRK MALİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

6 Mart 1995 tarihinde Bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen 36. Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi toplantısı ile başlayan Gümrük Birliği süreci altında, Türkiye açısından son 200 yıldır izlenen temel politikalara uygun olarak Batı Dünyası ile entegrasyon özleminin bir sonucudur.

Ancak 1957 Roma Anlaşması'nı 6 Avrupa ülkesinin imzalamasıyla işlerlik kazanan ve şu anda 15 üyesi bulunan bu entegrasyona Türkiye'nin Gümrük Birliği ile dahil olmak istemesi doğal olarak birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çünkü aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye, hemen hemen her alanda kendisinden göreceli üstün olan bu Avrupa Devletleri ile boy ölçüşmek istemektedir.

Tablo:3. Avrupa Birliği Ülkelerinde Başlıca Ekonomik Göstergeler ve Türkiye (1994)

Ülkeler	Nüfus (milyon)	GSMH (milyar \$)	Fert Başına GSMH(Bin\$)	Ort. Enf. (%,1985-94)	İhracat (milyar \$)	İthalat (milyar \$)
Almanya	81,2	2,076	25,6	2,9	419	373
Fransa	57,7	1,355	23,5	2,9	238	229
İtalya	57,2	1,101	19,3	2,9	190	168
Bel.-Lux.	10,5	247	23,5	3,3	134	136
Hollanda	15,4	338	22,0	1,6	157	144
İngiltere	58,1	1,070	18,4	3,4	205	227
İrlanda	3,6	48	13,6	2,0	30	24
Danimarka	5,9	145	28,1	2,9	41	35
İspanya	39,6	525	13,3	6,6	73	95
Portekiz	9,8	92	9,4	11,9	18	27
Yunanistan	10,4	80	7,7	15,5	9	22
İsveç	8,7	206	23,6	5,8	61	52
Avusturya	7,9	198	25,0	3,2	45	55
Finlandiya	5,1	96	18,9	4,2	30	23
Toplam	370,4	7,478	Ort.20,2	-	1,650	1,610
Dünya Top.	5,602,0	25,793	Ort.4,6	-	4,090	4,210
Türkiye	60,8	149	2,5	65,8	18	23

Kaynak: World Bank, The World Bank Atlas, 1996.

Tablodan da görüleceği gibi Türkiye sahip olduğu nüfusa oranla, diğer AB üyesi ülkelere nazaran yeterli ekonomik verilere sahip görünmemektedir. Çalışmamızın amacı gereği biz, Gümrük Birliği uygulamasının yalnızca Türkiye'nin mali sistemi üzerindeki etkilerine değinmekle yetineceğiz.

I. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KAMU SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Gümrük Birliği'nin kamu sektörü üzerindeki etkileri 2 alt başlıkta incelenebilir. Bunlar; kamu maliyesi üzerindeki etkiler ve Türk Vergi Sistemi üzerindeki etkilerdir.

A. Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkiler

Gümrük Birliği'nin uzun dönemli ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak kamu maliyesi üzerindeki ilk etkisi, kamu açıklarını kamu borçlanma gereğini artırıcı yönde olacaktır.⁶¹ Çünkü Gümrük Birliği, bir yandan kamu gelirlerini azaltırken, diğer yandan da kamu harcamalarını, yani transfer harcamalarını* artıracaktır. Zaten kamu açıkları sorunu Türkiye'nin uzun bir süredir çözümsüz kalan başlıca sorunlarından biridir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın yürürlüğe girmesi ile Türkiye, AB Ülkelerine karşı uyguladığı gümrük vergilerini ve eş etkili mali yükümlülükleri kaldırmak zorunda kalmıştır. Ayrıca 3. Ülkelere karşı uygulamış olduğu gümrük tarifelerini Avrupa Birliği'nin daha düşük olan Ortak Gümrük Tarifesi'ne uydurmak zorundadır. Türkiye 1993 yılı başından itibaren gümrük vergisine eş etkili mali yükümlülük oluşturan toplu konut fonu, ithalat damga resmi, ulaştırma altyapıları vergisi ve rıhtım resmini tek vergi şekline dönüştürmüştür.

⁶¹ Nami ÇAĞAN, "Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye Üzerindeki Etkileri", T.C. Merkez Bankası Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara, 1996. S. 158.

*Transfer harcamaları, devletin hiçbir üretim faktörü kullanmadan sadece milli gelirin bir kısmının ekonomi içerisinde yer değiştirmesine sebep olan, dolayısıyla vergi olarak sağladığı kaynakları kişilere dağıttığı bir harcama türüdür.

İthal edilen mallarda konut fonunun kalkması nedeniyle bu malların fiyatları düşmüş ve bu nedenle Türkiye fon gelirleri yönünden kayba uğramıştır.⁶² Vergi kayıp ve kaçaklarının zaten yüksek olduğu ülkemizde,⁶³ gümrük birliğinden kaynaklanan gelir kaybı da kamu dengesi üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Diğer yandan gümrük birliğine uyum sağlamak için yapılan harcamalar büyük boyutlara ulaşmakta ve sanayinin gümrük birliğine uyum sağlaması için verilecek teşviklerin miktarı da önemli bir yük oluşturmaktadır.

Ülkemizde gümrük vergisi ve eş etkili mali yükümlülüklerin sanayii koruyucu niteliklerinin yanısıra mali nitelikleri de vardır. Bunların AB'ye karşı sıfırlanması ayrıca OGT'ye uyum sağlayabilmek için 3. ülkelere karşı indirilmesi de bütçede önemli kayıplara yol açmaktadır.

Ortaklık Konseyi Kararı ile kabul edilen Ortak Ticaret Politikası'nın sonucu olarak, AB'nin bir kısım üçüncü ülkelere tanıdığı tercihli tarife rejimi Türkiye tarafından da benimsenmiştir. Buna karşılık Türkiye'ye herhangi bir ürün için AB dışındaki ülkelere OGT'den daha düşük tarife uygulama olanağı kesinlikle tanınmamıştır. Bu yüzden Türkiye üçüncü ülkelerden ucuza girdi ithal ederek rekabet gücünü artırma şansını kaybetmiştir.

Sanayisini yıllardır tarife dışı yollarla (kota, ithalat kontrolleri, lisanslar vb.) koruyan AB, GATT hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilen tarife indirimlerinden çok etkilenmemektedir. Buna karşılık Türkiye, sadece gümrük tarifeleriyle yerli sanayiini korumaya çalıştığından daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır.⁶⁴

⁶² Zeynep ARIKAN, "Gümrük Birliği ve Etkileri", Vergi Sorunları Dergisi, Ocak 1996, sayı:88, s.65.

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Osman ALTUĞ, "Kayıt Dışı Ekonomi", İstanbul, 1994.

⁶⁴ Nami ÇAĞAN, a.g.m. s.159.

Türkiye'nin dış ticaret vergilerinden elde ettiği gelirler 1995 yılında toplam vergi gelirlerinin %16'sını oluşturmuştur. Buna ithalattan alınan toplu konut fonu kesintileri de eklendiğinde, bu oran %25'e yükselmektedir.⁶⁵ Bu vergilerin AB üyesi ülkelere karşı sıfırlanması, üçüncü ülkelere karşı da ortak tarife oranlarının uygulanması sonucu kamu gelirlerindeki azalış bütçe açığına, sonuçta da faiz oranlarının artmasına ve enflasyona sebep olmaktadır.

Kamu açıklarının finansmanı amacıyla, iç faiz oranlarını yüksek tutarak ülkeye sıcak para girişine yol açılması sonucunda kurların düşük, milli paranın ise aşırı değerlendirildiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum ithalatın sübvansede edilmesi, ihracatın ise vergilendirilmesi anlamına geldiğinden tekstil ve konfeksiyon gibi en avantajlı sektörlerimiz dahi ihracat yapmakta zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Türkiye, Gümrük Birliği uygulamasından dolayı sıfırladığı vergiler ve toplu konut fonunu kaldırdığı için, ayrıca OGT uygulamasından dolayı hükümet yetkililerinin verdiği bilgilere göre,⁶⁶ Türkiye'nin 1996 ve 1997 yıllarındaki kaybı 1 milyar 914 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca anılan dönemde AT'den yapılan ithalat yaklaşık %50 artmıştır.

B. Türk Vergi Sistemi Üzerindeki Etkiler

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin 1/95 sayılı OKK'nda Türkiye ve AB arasında, ithalatta uygulanan gümrük vergisi ve benzeri vergiler ile dahilde uygulanan dolaylı vergilerde üç temel prensip öngörülmektedir.⁶⁷

a)İthalat gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile mali nitelikli gümrük vergileri kaldırılacaktır.

b)Vergi oranları dahilde ve ithalde farklılaştırılmayacak, dolaylı koruma sağlayacak iç vergileme yapılmayacaktır.

⁶⁵ Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", a.g.e. s.627.

⁶⁶ Şükrü Sina GÜREL, Milliyet, 6 Nisan 1998.

c)İhraç edilen malların vergiden arındırılmasında bu malların içine giren dahili vergilerin miktarı aşılmayacaktır.

Gümrük Birliği anlaşması dolaysız vergiler alanında herhangi bir düzenleme gerekliliğini getirmemiştir. Çünkü daha henüz AB kendi içerisinde de dolaysız vergilerin uyumlaştırılmasında başarılı olamamıştır. Ayrıca dolaysız vergiler üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile ilgili olup, tamamen Gümrük Birliği kapsamı dışında kalmaktadır.

Avrupa Birliği'nin vergi uyumlaştırmasında başarılı olduğu alan dolaylı vergilerdir. Türkiye'de katma değer vergisi ve özel tüketim vergileri alanında AB düzenlemelerine uyum sağlamak zorunda kalmıştır.

Avrupa Birliği, katma değer vergisinin konusunu ve matrahını 1977 yılında çıkardığı bir direktifle uyumlaştırmış, böylece bu verginin uyumlaştırılmış matrahının %1,4'ü AB Bütçesi'nin finansmanında kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye ise, 1980 yılından sonra AB'nin vergi yasalarına uyum sağlama amacıyla, 1984 yılında Katma Değer Vergisi'ni benimserken AB Konseyi'nin çıkardığı 6.Direktif'i temel model olarak kullanmıştır. 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren uygulamaya geçilen 3065 Sayılı Türk KDV Kanunu ile 8 değişik vergi yerini tek bir vergiye bırakmıştır.⁶⁷ Kaldırılan vergiler arasında Dahilde Alınan İstihsal Vergisi, İthalde Alınan İstihsal Vergisi, İşletme Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, Spor Toto Vergisi, Şeker ve Tuz Tüketim Vergisi, Perakende Satış Vergisi ve Nakliyat Vergisi bulunmaktaydı.

Katma Değer Vergisi Yasası, gelir tipi katma değer vergisini kabul etmiştir. Bu nedenle yatırım malları alımı için yüklenilen katma değer vergisi,

⁶⁷ Arif ŞİMŞEK, "Gümrük Birliği'ne Geçiş Sürecinde Vergisel Alanda Yapılan Çalışmalar", KOÇBANK, Türkiye-AT Gümrük Birliği 1996 Yılı Uygulama Semineri, Aralık 1996, s.86.

⁶⁸ DPT, "Tüketicinin Korunması, Vergilendirme", Cilt:2, Kasım 1995, s.25.

borçlanılan katma değer vergisinden 3 yıllık amortisman süresi içinde indirilebilir. Bu süre teşvik belgesine bağlanan yatırımlar için 1 yıldır.

AB'nin 6.Direktifi ise, tüketim tipi katma değer vergisi sistemini kabul ettiğinden yatırım malları alımı için yüklenilen KDV, aynı hammadde ve ara malları alımı için yüklenilen KDV gibi bir defada indirime konu olmaktadır.

AB'nin 6. Direktifi ile Türk KDV Yasası arasında vergi istisnaları bakımından da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin; eğitim ve sağlık hizmetleri AB'de vergiden istisnadır. Türkiye'de ise bunlar istisna olmadığı gibi indirimli oranlar olan %1, %8 oranından değil %15 oranından vergilendirilmektedir. Bir diğer farklılık ise, Türk KDV Yasası ile istisna tutulan piyango ve şans oyunları ile petrol arama faaliyetleri AB Direktifine göre istisna değildir.

Ayrıca Türkiye'de sınırlı istisnalar dışında indirilmiş oran %8, standart oran %15, yükseltilmiş oranda %23'dür. AB'de ise, indirilmiş oran en az %5, standart oran %15, yükseltilmiş oran ise kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu alanda yapılacak bir uyumlaştırma halinde de Türkiye'nin gelir kaybı söz konusu olacaktır.

Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmesi ile vazgeçmek zorunda kaldığı vergi gelirlerini elde edebilmek için özel tüketim vergisi koyarak karşılama yoluna gitmiştir. Ancak özel tüketim vergilerinin de bilinen bazı sakıncalı yönleri vardır.⁶⁹ Bunlar:

a)Özel tüketim vergileri adil değildir. Çünkü bu vergilerde dolaylı vergi olduğundan gelir dağılımını bozucu etkiye sahiptirler.

b)ÖTV'ler kriz ortamlarında daralan talebi daha da düşüreceğinden firmaların yeni yatırım yapma imkanlarını daraltmakta ve gümrük birliğinde rekabet gücümüzü azaltmaktadır.

c) ÖTV'nin amaçlarından birisi lüks tüketimi vergilendirmek iken, KDV'ye ek olarak ÖTV konursa büyük sıkıntılar doğuracaktır.

⁶⁹ Zeynep ARIKAN, a.g.m. s.66.

d)ÖTV haksız bir uygulama ortaya çıkardığından vergi kaçakçılığını artırıcı sonuçlar doğurabilecektir.

Özel Tüketim Vergisi'nin uygulanmasına başka bir engel de Gümrük Birliği Protokol Kararı'dır. Bu Karara göre; dolaylı vergilendirme ile ilgili 38. ve 49. maddelerinde, "gümrük birliği taraflarından birinin, dolaylı vergilendirme yoluyla, üretimini ve pazarını koruması önlenmekte, ithal edilen bir mala, o malın benzerlerine iç piyasada uygulanandan daha fazla vergi uygulanamaz" denmektedir.

Ayrıca Türkiye'de zaten dolaysız vergiler aleyhine bozuk (dolaylı vergiler %60, dolaysız vergiler %40 oranındadır) olan denge bir dolaylı vergi olan özel tüketim vergisinin salınmasıyla daha da adaletsiz bir durum yaratacaktır.

II. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN DEVLET YARDIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı OKK'nın 32. maddesinde "tarafların belli kuruluşların veya belli ürünlerin üretimini özendirmek amacı ile rekabeti bozan yada bozma tehdidi oluşturan her türlü devlet yardımı Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi ile uyumlu değildir" denilmiştir.⁷⁰ 35., 36., 37. ve 38. maddelerde de bazı geri kalmış yörelerdeki AT ile ortak çıkara hizmet eden, ekonomideki ciddi sorunları gidermeye yönelik olan, GB'ye uyum zorluğu çekilen konu ve sektörlerde, yatırımlar için devlet yardımlarının kabul edilebilir olduğu belirtilmiştir. Şayet uygulamada aykırı durumlar olursa, bunun AB mevzuatına göre Ortaklık Komitesi'nde değerlendirileceği, AB'nin rekabet ile ilgili yönetmelikleri ve içtihatlarının Türkiye'de aynen uygulanacağı açıklanmıştır.

⁷⁰ İTO, "Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği", a.g.e. s.41.

Türkiye, AB mevzuatlarına uygun hale gelmekle GATT'ın Teşvik Kodu hükümlerine de uymuş olacaktır. Ancak bu konudaki önemli bir sakınca AB'de devlet yardımlarının kesin tanımının yapılmamış olmasıdır. Komisyon yardımların şeklinden çok yaratacağı etkilere önem vermektedir. Ayrıca uygulamalarda şeffaflık ve karşılıklı bildirim zorunlu olması ile uygulamaların AB kontrolüne girmesi söz konusudur. Örneğin; Türkiye'nin öncelikli sektörlerinden olan tekstile verilen teşvikler AB tarafından değerlendirilecek ve gerekirse değiştirilecektir. Diğer sektörlerdeki teşvikler ise Gümrük Birliği'ne girişi izleyen 2 yıl içinde AB teşvik sistemine uygun hale getirilecektir. 12 milyon ECU üzerindeki bütün teşvikler AB'ne bildirilecek, Türkiye AB'nin görüşüne katılmadığı takdirde konu hakeme götürülecektir. KİT'lere yapılmakta olan sübvansiyonlar 2 yıl içinde kaldırılacaktır. KİT'ler ile herhangi bir özel sektör kuruluşu arasında hiçbir ayırım kalmamış olacaktır.⁷¹

Avrupa Birliği'nde devlet yardımlarına ilişkin hükümlerde temel dayanak Roma Anlaşması'dır. Söz konusu Anlaşma'nın 92, 93 ve 94. maddelerinde kural olarak üye devletlerin kendi işletmelerine, sanayi ürünlerine ve belirli bölgelerde üye devletler arası ticareti olumsuz etkileyecek nitelikte yardım yapmalarını yasaklamaktadır. Roma Anlaşması'nın 92. maddesinin 1. fıkrasına göre; "İşbu Anlaşma'da öngörülen farklı birimler saklı kalmak kaydıyla, belli işletmeleri veya üretim dallarını daha üstün duruma sokmak kaydıyla rekabeti bozan veya bozma tehlikesi yaratan devletlerce veya hangi biçimde olursa olsun devlet kaynakları yoluyla yapılan yardımlar, üye ülkeler arasındaki ticarete zarar verdikleri ölçüde Ortak Pazar ile bağdaşmaz" denilmiştir.⁷² Bu çerçevede üye devletlerin belli sanayilere, işletmelere ve bölgelere tanıdıkları vergi muafıkları, istisnaları, vergi iadeleri, indirimleri ve başka yollarla sağlanan vergi teşvikleri de bu yasak kapsamında bulunmaktadır.

⁷¹ Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", a.g.e. s.617.

⁷² Zeynel ŞEN, "AB'de Devlet Yardımları", SÜREÇ Dergisi, Özel Sayı, 1995 s.220.

Ayrıca Roma Anlaşması'nın 93. maddesinde de; "Komisyon, üye devletlerle işbirliği içinde bu devletlerde mevcut olan yardım düzenlemelerini sürekli olarak inceler ve bu devletlerle ortak pazarın gelişmesi ve işlemesi için gerekli bulunan tedbirleri teklif eder ve Komisyon ilgili beyanda bulunmaları için bir süre verdikten sonra, bir devlete veya devlet kaynaklarına yapılan bir yardımın 92. maddeye göre Ortak Pazar'la bağdaşır olmadığını veya kötüye kullanıldığını tespit ederse ilgili devletin bu yardımı komisyonca tayin edilmiş bir süre içerisinde kaldırmasına veya şeklini değiştirmesine karar verir" denilmektedir.⁷³

Şayet ilgili devlet veya devletler verilen karara tespit edilen süre zarfında uymaz ise, Komisyon veya 169. ve 170. maddelere uymaksızın ilgili her devlet Adalet Divanına doğrudan doğruya müracaat edebilir. Komisyon yardım yapılmasına veya mevcut yardımların değiştirilmesine yönelik projelerden zamanında görüşünü bildirmesine imkan verebilecek şekilde haberdar edilir. Komisyon böyle bir projenin Roma Anlaşması'nın 92.maddesine göre Ortak Pazar ile bağdaşır olmadığı görüşünde ise, ilgili üye devlet tasarlanan önlemleri Komisyon kesin bir karara varmadan önce uygulamaya koyamaz.

Avrupa Birliği'ndeki devlet yardımları mevzuatına temel oluşturan Roma Anlaşması hükümleri ve sonraki uygulamalar ile Türkiye'deki teşvik mevzuatı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.⁷⁴ Öncelikle AB teşvik mevzuatı, rekabet ilkesini ön plana çıkarmaktadır. Üye devletlerin AB içindeki rekabeti ve AB'nin ortak çıkarlarının diğer ülkeler ile rekabet edebilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Rekabeti bozan yada bozma tehdidi oluşturan yardımlar kabul edilmemektedir. İkinci olarak, AB kendi anlayışı doğrultusunda devlet yardımlarının amaçlarını açıkça belirtmiştir. Bu

⁷³ "Anlaşmalar", <http://europa.eu.int/abc/treaties>.

⁷⁴ Rıdvan KARLUK, "AB ve Türkiye", a.g.e., s.619.

çerçeve de desteklenecek özel sektörler ve bölgeler tanımlanmıştır. Üçüncü fark yardım türleri ve kaynaklarındaki çeşitlilik ve yardım edilmesi düşünülen sektör veya kuruluşun özel durumuyla ilgilidir. AB ile Türkiye'deki devlet yardımının araçları karşılaştırıldığında, AB'de yardım araçlarının Türkiye'dekinden daha fazla ve esnek olduğu görülmektedir. Türkiye'deki teşvik tedbirleri içinde önemli bir yer tutan gümrük ve fon muafiyeti, AB ile Gümrük Birliği'nden sonra AB'den ithalat için kullanılamamakta ve diğer ülkelerden yapılan ithalattan ise OGT kadar vergi alınmaktadır.

Avrupa Birliği ve Türkiye'deki devlet yardımı uygulamalarının karşılaştırmasını daha somut hale getirebilmek için bazı durumlardaki uygulama farklılıklarını verebiliriz. Örneğin; sermaye artırımını,⁷⁵ AB'de her ülkede kalkınma düzeyi açısından bölgelere göre, yatırım istihdam yaratma özelliğine, projenin sınai niteliğine göre değişik oranlarda uygulanmaktadır.

Türkiye'de ise sübvansiyon niteliğinde doğrudan sermaye katkısı olan böyle bir devlet desteği yoktur. Sadece yurtiçinde imal edilmiş, uygun görülen makine ve teçhizatın KDV'sine karşılık gelen miktar teşvik primi olarak yatırımcılara ödenmektedir. Ayrıca büyük proje yatırımlarında ve öncelikli bölgelerdeki yatırımlarda enerji teşviki verilmektedir.

Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesinde AB ülkelerinde maliyetin belli bir oranı sübvansiyon edilmektedir. Yeni ürün ve teknik geliştirmeyi amaçlayan yatırımların belli bir oranında faizsiz avans verilmektedir. Ücret maliyetinin fatura ibrazına göre belli bir oranı sübvansiyon edilmektedir.

Türkiye'de son çıkarılan " Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar " ile sınai tesislerin yeni ürün veya üretimi geliştirmeye, teknoloji yenilemeye, kalite ve verimlilik artışına yönelik projelerin alet, teçhizat ve

⁷⁵ Vakıfbank, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine...", a.g.e., s.95.

yazılım giderlerinin %50'sinin "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hareketleri Teşvik Fonu" kaynaklarından kredilendirilmesi sağlanmıştır. Yeni yaratılan istihdam konusunda da Avrupa Birliğinde yatırım niteliğine göre, her yeni yaratılan işle doğru orantılı olarak devlet yardımı sağlanmaktadır. Türkiye’de ise doğrudan devlet yardımı verilmemekle birlikte aynı amaca yönelik olarak ilave istihdam teşviki mevcuttur. Teşvik belgeli yatırımlar kapsamında, asgari 10 işçi çalıştıran işletmelere, ilave edecekleri işçiler için ilk yıl ödemeleri gereken konut edindirme yardımı ve tasarrufu teşvik kesintisinin işveren hissesinin tamamı, teşvik fonu kaynaklarından iade edilmektedir.

Eğitim yardımı olarak da AB’de bu konudaki masrafların belli bir oranı devlet yardımıyla karşılanmakta, işçi-çırak eğitimi, yönetici ve idari personelin eğitimi, yeni teknoloji kullanımı ile ilgili eğitimler verilmektedir. Türkiye’de ise eğitim giderlerinin devlet desteği ile finansmanı şeklinde bir teşvik uygulanmamaktadır.

Yukarıda belirtilen hususlar dahil olmak üzere daha başka konularda da AB yardım sistemi ile Türkiye uygulaması arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılıkların temelinde Türkiye’nin kaynak yetersizliği, bir başka deyişle Türk Ekonomisi’nin zayıflığı olduğundan farklı uygulamaların gayet doğal karşılanması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Türkiye’nin az gelişmiş bölgelerindeki yatırımlar için uygulanan teşvikler, 2001 yılına kadar devam edebilecektir. Yatırımlarda Devlet Yardımları ile ilgili 95/2 sayılı tebliğ, ilke olarak Türkiye’yi kalkınmışlık seviyesine göre üç bölüme ayırmış, uygulanacak teşvik tedbirlerini ve hangi amaçlar için teşvik verileceğini açıklamıştır. Burada önemli olan husus, gelişmiş ve normal yörelerde de yeni yatırım dışında kalan yatırımların eşit şartlarla teşvik edileceğidir. Yatırımlardaki teşvikler içinde en önemlisi olan

yatırım indirimi uygulamasında azami oran (%70), hem kalkınmada öncelikli yörelere hem de özel önem taşıyan sektörler için ve bu kapsamda yeni yatırım dışındaki diğer yatırımların tümü için yöre farkını ortadan kaldırmaktadır. 95/2 sayılı tebliğin yöresel teşvikler açısından öncekilere göre farklı yanı, bu yörelere taşınma durumunda %50 oranında masraflara kredi sağlanacağı ve arsa katkısında bulunulacağıdır. Bölgesel yatırımların teşviki⁷⁶ AB'de özellikle yöresel kalkınmışlık farkını ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır.

Oysa, AB'de devlet yardımları özellikle spesifik sektörler için kullanılmaktadır. Spesifik sektörleri üye ülkeler değil, AB tayin etmektedir. AB, üye ülkelerin gelişme seviyeleri ile orantılı olarak genel yatırım teşvikleri yerine spesifik ve yatay teşviklere yer vermektedir. Bölgesel teşvikler ise ekonomik yapısı henüz tamamlanmamış ülkelerde kullanılmaktadır. Bu yönü ile 95/2 sayılı Tebliğ, Türkiye'de benzer bir uygulama getirmektedir. Bölgesel kalkınmada önemli hususlardan biriside, KOBİ'lerin* desteklenmesidir. KOBİ'lere verilen destek, AB ile de uyum göstermektedir. Türkiye'nin destekleme kaynaklarının kısıtlı olduğu dikkate alınarak devlet yardımı yapılacak sektörlerin AB uyumu da göz önünde tutularak seçilmesi gerekmektedir

AB'de ayrıca devlet yardımları dışındaki fon ve kredi kurumlarının yatırımlardaki fonksiyonu çok önemlidir. AB'de devlet yardımları dışında teşvikler önemli ölçüde Topluluk fon ve kredileriyle sağlanmaktadır. Yapısal bir fon olan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), az gelişmiş bölgelerin kalkınmasında kullanılan başlıca araçtır. Avrupa Sosyal Fonu (ESF), mesleki eğitim desteği, istihdam ve gençlere kariyer kazandırılmasında, Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (FEOGA), tarımsal yapıyı

⁷⁶ İKV, "Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi", İKV Yayınları No:127, İstanbul, 1994, s. 21.

*AB normlarına göre; yıllık cirosu 10 milyon EURO'yu, istihdam edilen kişi sayısı ise 250'yi aşmayan işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir. Bu durumda Türkiye'de çok sayıda tekstil işletmesinin KOBİ'lere yönelik yardım unsurlarından yararlanması da imkan dahilindedir.

iyileştirmek için kullanılmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası, sektörel projeleri finanse etmektedir. Borçlanma ve kredilendirme konusunda yeni Topluluk aracı, Topluluğun öncelikli hedeflerinin finansmanını sağlamaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, kömür ve çelik sektörünün yeniden yapılanmasında mali destek sağlamaktadır. Avrupa Birliği'nin bütçesinden devlet yardımlarına ayrılan rakamlar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Üye devletlerin işletmelerine teşvik amacıyla 1993 yılında bütçelerinden yaptıkları harcama yaklaşık 90 milyar ECU'dur⁷⁷.

Aşağıdaki tabloda genel olarak, AB ve Türkiye'de uygulanmakta olan devlet yardımlarının amaç ve araçlarına yer verilmiştir:

⁷⁷ Commission of the European Communities: Community competition policy in 1993, Luxemburg, 1994, s.40.

Tablo: AB ve Türkiye'deki Devlet Yardımlarının Amaçları ve Araçları

AMAÇLAR		ARAÇLAR	
AVRUPA BİRLİĞİNDE YATAY AMAÇLAR	TÜRKİYEDE YATAY AMAÇLAR	AVRUPA BİRLİĞİNDE A GRUBU	TÜRKİYEDE TUM ARAÇLAR
Ar-Ge, Koordinasyon Merkezleri, İşyeri Güvenliği, Çevre, KOBİ'ler, Hammaddede ve Enerji Tasarrufu, Eğitim, Üretim Artışı, Ticaret ve İhracat.	Türkiye'de amaç AB karşılığı olarak belirtilmemiştir. Ar-Ge, Çevre, Eğitim, KOBİ'ler, Üretim Artışı ve Genel Yatırımlar için; Sanayi Kuşakları, Normal Yörelere ve Gelişmiş Yörelere sabit yatırım tutarının %50'sine kadar kredi kullanılarak yürürlüktedir.	Nakit Yardımı, Hibe, Borç, Kredi, Faiz Sübvansiyonu, Ar-Ge Programları, KDV gibi Vergi İndirimleri, Vergi Kredisi, Vergi Muafiyet ve Kolaylıkları, Sosyal Güvenlik Katkı İndirimi.	Fon Kaynaklı Kredi, Yatırım Kredisi, KDV Desteği, KDV Erteleenmesi, Yatırım İndirimi, Bina İnşaat Harcı İstisnası, Kredi, Resim ve Harç İstisnası, Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti, Kredi Masraflarına Katılım,
ÖZEL SEKTÖRLER İÇİN Gemi İnşa, Demir-Çelik, Ulaştırma, Kömür gibi sektörler.	ÖZEL SEKTÖR İÇİN Uluslararası Taşınacılık, Eğitim, Sağlık, Gemi İnşa, Sanayi Kuşaklarındaki Yatırımlar, Gelişmiş Yörelere Dış Turizm, Tevsi, Modernizasyon, Kalite Düzeltme Yatırımları.	B GRUBU Özkaynak katılımı.	Arsa Yardımı, Dış Kredi Tahsisleri, Yatırım Kredileri, Hızlandırılmış Amortisman, Finansman Fonu.
BÖLGESEL AMAÇLAR Roma Anlaşması 92/3(a) bölgeleri: Kişi Başına GSYİH Ortalamasının AB Ortalamasından %25 Düşük ve Önemli Boyutta İşsizlik Olan Yörelere: Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'in tümü, Fransa'nın Deniz aşırı Bölgeleri, İngiltere'de Kuzey İrlanda, İtalya ve İspanya'nın çeşitli bölgeleri.	BÖLGESEL AMAÇLAR Gelişmiş, Kalkınmada Öncelikli ve Normal Yörelere.	C GRUBU Uygun Şartlı Krediler, Sermaye Tahsisi, Amortisman, Vergi Erteleenmesi, Zarar Aktarımı, Özkaynak Kullanımı.	
		D GRUBU Garantiler.	

Kaynak: Rudvan KARLUK, AB ve Türkiye, s.622'den alınmıştır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde, kalkınmada öncelikli yöreler başta olmak üzere, Türkiye'deki bölgelerin önemli bir bölümüne, "bölgesel yardım" başlığı altında yatırım teşviki verilmesi mümkündür. AB'de kişi başına düşen GSYİH ve işsizlik oranı dikkate alınarak, bölgesel bazda teşvikler verilebilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de son 5 yıllık GSYİH ortalaması, Topluluk ortalamasının %75'ine eşit veya daha az olması yada işsizlik oranı ortalamasının, AB ortalamasının %110'una eşit veya daha fazla olmak şartıyla bölgesel yardımlar yapılabilmektedir. Bu kriterler ülkenin genelinde geçerli olsa dahi, bölgesel yardımlar ülke genelinde uygulanamamaktadır.

Burada Türkiye için çok önemli bir engelde AB'ne tam üye olmadığı için Avrupa Birliği ülkelerinin faydalandığı fonlardan Gümrük Birliği statüsünde faydalanamamasıdır. Özellikle Türkiye gibi nüfusunun hemen hemen yarısına yakını tarımla uğraşan bir ülkenin Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu gibi bir fondan faydalanamıyor olması büyük kayıp olmaktadır.

III. TÜRKİYE İLE AT ARASINDAKİ MALİ YARDIMLAR

A. Gümrük Birliği Öncesindeki Mali Yardımlar

Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik mali yardımlarına ilişkin Mali Protokol'ler Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde sayılan amaçlardan " Türk ekonomisinin kalkındırmasını hızlandırmak amacıyla, Türkiye'ye mali yardımda bulunulacaktır " ifadesine dayanmaktadır. Ankara Anlaşması'nın girişinde "Türkiye ekonomisinin kalkınmasının ortaya koyduğu özel sorunlar ve belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması gerekliliğinin gözönünde bulundurulduğu ve Türkiye ile Topluluk üyesi ülkelerin ekonomileri arasındaki farklılığın kapatılmasını sağlamaya kararlı olduğu" ifade edilmiştir.

Türkiye'ye verilecek kredi ve yardımların miktarı ve şartları Mali Protokol'lerle tespit edilmekte ve Avrupa Yatırım Bankası kanalıyla Türk Ekonomisi'nin kalkınmasına yardımcı olacak yatırım projelerine tahsis olunmaktadır.

Kredilerden yararlanacak olan projelerin;

-Ortaklık Anlaşması amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olması,

-Türk Kalkınma Planları'nda yer alması,

-Türk Ekonomisi'nin verimliliğinin artmasına katkıda bulunacak ve özellikle Türkiye'nin daha iyi bir ekonomik altyapıya kavuşmasını sağlayacak veya

-Tarım, sanayi yada hizmet sektörlerinin yüksek randımanlı, modern ve rasyonel teşebbüslerle donatılmasını sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir.⁷⁸

Kredilerin tahsisinde projelerin ekonomik özellikleri gözönünde tutulmaktadır. Karlılığı uzun süren veya uzun vadeli yatırımlara ilişkin krediler, düşük faiz haddi, uzatılmış geri ödeme süresi ve ödemesiz dönem gibi özel şartlara tabi tutulmaktadır. Normal karlılıktaki projelere ilişkin kredilerde ise, borçların ödenmesini kolaylaştıracak şartlara göre tespit edilen bir vade ve ödemesiz dönem uygulanmakta ve normal faiz haddine tabi tutulmaktadır.

AET ülkeleri, Topluluk bütçesinden ayırdıkları belli miktarlardaki krediyi, 1964 yılından itibaren kalkınma planlarında yer alan projelerin finansmanına katkıda bulunmak üzere, AYB aracılığı ile Türkiye'ye vermeye başlamışlardır. 1973 yılı başından bu yana sözkonusu kredi imkanlarına tahsis edilen tutarlarda eklenmiştir.

Aşağıdaki tabloda Gümrük Birliği öncesine ilişkin Mali Protokol'ler yer almaktadır:

⁷⁸ DTM AB Genel Müdürlüğü, "Türkiye-AB Mali İlişkileri", Ankara: 23 Mart 1998, s. 9.

Tablo:5. AB İle Gümrük Birliği Öncesi İmzalanan Mali Protokoller.

<u>PROTOKOLLER</u>	<u>SÜRESİ</u>	<u>ECU(milyon)</u>
I. Mali Protokol	1964-1969	175
II. Mali Protokol	1973-1977	220
Tamamlayıcı Protokol	1973-1977	47
III. Mali Protokol	1977-1981	310
Özel İşbirliği Fonu	1980-1982	75
IV. Mali Protokol*	1982-1986	600
	TOPLAM	1427
	KULLANILAN	827

Kaynak: DTM, AB Genel Müdürlüğü, <http://www.dtm.gov.tr/AB>.

1. Birinci Mali Protokol

Türkiye ile AET arasındaki mali ilişkiler, 1963 yılında Ankara'da imzalanan Ortaklık Anlaşması'na ek Mali Protokol ile başlamıştır. Birinci Mali Protokol, 12.9.1963 tarihinde imzalanmış; 1964-1969 dönemi için 175 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır. Kredilerin vadesi 30 yıl, ödemesiz dönemi 7 yıl, faiz haddi ise altyapı projeleri için %3, diğer projeler için %4,5 olarak tespit edilmiştir.

Bu Protokol ile sağlanan kredilerin tümü kullanılmıştır. Kredilerden 105,9 milyon ECU altyapı projelerine, kalan 69.1 milyon ECU da diğer yatırım projelerine tahsis edilmiştir. Önemli enerji projelerinden Gökçekaya - Seyitömer Enerji Nakil Hattı ve Keban Projesi bu kredilerden faydalanmıştır.

* Türkiye'nin IV. Mali Protokolü, 1980 yılında siyasi nedenlerle veto edilerek dondurulmuştur. O tarihten itibaren mali protokol imzalamamıştır. Türkiye'nin Toplulukla her beş yılda bir Mali Protokol imzalamasının öngörüldüğü dikkate alınrsa, aradan geçen zamanda iki üç protokol daha imzalaması gerektiği görülmektedir. Her Protokolle, bir önceki mali yardımın yaklaşık %50 artacağı varsayımıyla Türkiye'nin 1996 yılına kadar Topluluktan alması muhtemel 2,9 milyar ECU'luk bir kaynaktan yararlanamadığı görülmektedir.

Verilen kredinin tümü 1970 yılı sonunda anlaşmaya bağlanmış, krediden kullanımlar ise, Boğaz Köprüsü ile ilgili son ödemenin 1976 yılı ortalarında gerçekleşmesi ile son bulmuştur. Alınan ödüncülerle 11'i kamu, 33'ü özel sektöre ait olmak üzere toplam 44 projenin finansmanına katkıda bulunulmuştur. Kamu projelerine 145,1 milyon ECU, özel sektör projelerine ise 29,9 milyon ECU tutarında kredi tahsis edilmiştir. 44 projenin 7'si altyapı, 37'si ise sanayi projesidir.

2. İkinci Mali Protokol

II. Mali Protokol 23.11.1970 tarihinde Katma Protokol ile birlikte imzalanmış ve 1.1.1973'den itibaren yürürlüğe girmiştir. 1971 - 1977 dönemini kapsamaktadır. Türkiye, söz konusu Protokol ile yalnız Topluluk bütçesinden verilen ödüncülerden değil, AYB'nin özkaynaklarından verilen ödüncülerden de yararlanma imkanı bulmuştur.

Bu Mali Protokol çerçevesinde 195 milyon ECU Topluluk bütçesinden, 25 milyon ECU AYB özkaynaklarından olmak üzere, toplam 220 milyon ECU tutarında kredinin Türkiye'ye verilmesi öngörülmüş ve tamamı kullanılmıştır. Ayrıca, II. Mali Protokol'ün yürürlük süresi içinde AET'ye katılan 3 üyenin (İngiltere, İrlanda ve Danimarka) de mali yardıma katılmasını sağlamak amacıyla, 30.6.1973 tarihinde Ortaklık Anlaşması'nın yeni üyelerce de kabulünü düzenlemek amacıyla imzalanan Tamamlayıcı Protokol'e konan bir hükümlerle, Türkiye'ye 47 milyon ECU tutarında ek kredi verilmesi kabul edilmiştir.

Bu kaynaktan DSİ Özlüce Barajı Projesi ile TEK Yeniköy-İzmir-İliyağa Enerji Nakil Hattı Projesinin finansmanına katkıda bulunulması öngörülmüştür.

II. Mali Protokol'deki kredi şartları ise aşağıdaki gibidir:

-195 milyon ECU'luk kredinin kullanımında, karlılığı yayılı veya uzun vadeli yatırımlara (altyapı projelerine) ilişkin kredilerde, vade 30 yıl, ödemesiz dönem 8 yıl ve faiz haddi de %2,5 olarak tespit edilmiştir. Normal karlılıktaki projelere (sanayi, yatırım projeleri vs.) ilişkin kredilerde ise, projenin özelliğine göre vade ve ödemesiz dönem tespit edilmesi ve %4,5 faiz uygulanması öngörülmüştür.

-AYB özkaynaklarından verilmesi öngörülen 25 milyon ECU tutarındaki kredi, özel sektörün normal karlılıktaki projelerine ait olup, bu kalemden sağlanan finansman piyasa şartlarına tabi tutulmuştur. 195 milyon ECU'luk krediden 175 milyon ECU kamu sektörü projelerine ve 20 milyon ECU ise, özel sektör projelerine (özel şartlı kredi şeklinde) ayrılmıştır.

II. Mali Protokol çerçevesinde finanse edilen önemli kamu projeleri ise; Afşin-Elbistan Kömürleri ve Termik Santrali, SEKA Akdeniz Dalaman Kağıt Sanayii, TCDD Dizel ve Elektrikli Lokomotifleri, Gediz Nehri Islahı ve Sulaması, Berdan Sulama Projeleridir.

3. Üçüncü Mali Protokol

Türkiye ile AET arasındaki III. Mali Protokol, 12.5.1977 tarihinde imzalanmıştır. Protokol'ün onay işlemleri, AET ülkelerince 8.2.1979 tarih ve 2180 sayılı kanunla mümkün olmuş, 1.5.1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'ün 31.10.1981 tarihine kadar uygulanması öngörülmüş, ancak daha sonra süre uzatılmıştır.

III. Mali Protokol çerçevesinde Türkiye'ye 220 milyon ECU'luk kısmı Topluluk bütçesinden, 90 milyon ECU'luk kısmı ise, AYB özkaynaklarından olmak üzere, toplam 310 milyon ECU tutarında bir kredi verilmiştir. 220 milyon ECU'luk kredinin kullanılmasında vade 40 yıl, ödemesiz dönem 10 yıl, faiz haddi de %2,5 olarak tespit edilmiştir. Bu kredi kamu yatırımları için kullanılmıştır.

AYB özkaynaklarından sağlanan 90 milyon ECU'luk kredi ise, normal karlılıktaki projeler için olup, projelerin ekonomik ve mali özelliklerine göre vade tespit edilmiş ve faiz oranı da piyasa şartlarına göre belirlenmiştir.

Aralık 1982 itibariyle, 220 milyon ECU tutarındaki özel şartlı kredinin tamamı altyapı projelerine (Keban II Hidroelektrik Santrali, Karakaya Barajı, Enerji Nakil Hatları Projeleri) tahsis edilmiştir. AYB kaynaklarından sağlanan 90 milyon ECU tutarındaki kredinin, 60 milyonu özel sektör sanayi projelerine, 30 milyonu da kamuya (Akdeniz Orman, Kağıt, Dalaman II ve Gölbaşı Enerji Nakil Hattı Projeleri) tahsis edilmiştir.

4. Özel İşbirliği Fonu

Ortaklık Konseyi'nin 30.6.1980 tarihli ve 2/80 sayılı Kararı gereğince, ekonomik ve teknik işbirliği çabalarının desteklenmesi için, Topluluk tarafından Türkiye'ye hibe olarak verilmesi kabul edilen 75 milyon ECU tutarındaki Özel İşbirliği Fonu'nun uygulama esasları aşağıdaki şekildedir:

Özel İşbirliği Fonu'na ilişkin konular Ortaklık Komitesi'nde görülecek ve uygulama sonuçları bu Komite tarafından takip edilecektir. Bu Fon'la ilgili olarak hazırlanacak projeler, doğrudan doğruya AET Komisyonu'na sunulacak ve uygun görülenler için gerekli ödemeler, topluluk bütçesinde yer alan Fon'a ilişkin kaynaklardan Komisyon'ca yapılacaktır.

Söz konusu Fon'dan, 68 milyon ECU'nun enerji sektörü ile ilgili projelerin acil ithalat ihtiyaçlarının finansmanında kullanılması için mutabakat sağlanmış, bakiye 7 milyon ECU tutarındaki kısım ise teknik yardıma ayrılmıştır. Özel İşbirliği Fonu ile sağlanan 75 milyon ECU'nun 46,5 milyonluk kısmı fiilen kullanılmıştır.

5. Dördüncü Mali Protokol

Ortaklık Konseyi'nin 30.6.1980 tarihli toplantısında, IV. Mali Protokol'ün esasları şu şekilde belirlenmiştir:

5 yıllık bir dönem için 600 milyon ECU tutarında bir mali yardım yapılması öngörülmüştür. Bunun 225 milyonu AYB kaynaklarından, piyasa şartlarına göre kredi şeklinde, 375 milyonu da Topluluk bütçesinden ve esas itibariyle özel şartlı kredi (10 yıl ödemesiz süre, 40 yıl vade ve %1 faiz) şeklinde olması planlanmıştır.

IV. Mali Protokol müzakereleri 1981 yılının ilk yarısında tamamlanmış ve mutabık kalınan esasları kapsayan yeni Protokol 19.6.1981 tarihinde taraflarca paraflanmış, Kasım 1981'de siyasi nedenlerle dondurulmuştur. 6 Haziran 1990'da ise, Komisyon tarafından imza için Konsey'e sunulmuştur.

Ancak IV. Mali Protokol bugüne kadar maalesef işlerlik kazanamamış ve bu süre içinde, başlangıçta finansmanı öngörülen projelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak açısından yetersiz kalmıştır.

B. Gümrük Birliği Kapsamında Taahhüt Edilen Mali Yardımlar

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 6 Mart 1995 tarihinde tesis edilen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile mali ilişkilerimiz açısından da yeni bir dönem başlamıştır. Bu Karar'a ekli Mali Protokol çerçevesinde; " kabul edilen Gümrük Birliği'ni güçlendirmek ve Türkiye'nin rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak mali destek olanakları yaratılması " kararlaştırılmıştır.

Gümrük Birliği'nin getireceği yeni rekabet ortamına sanayi sektörünün uyum sağlaması, Avrupa Birliği ile altyapı bağlantısının iyileştirilmesi (kara ulaştırması, limanlar, havaalanları, demiryolları, telekomünikasyon, elektrik vb.) ve Türk Ekonomisi ile Topluluk Ekonomisi arasındaki farkın azaltılabilmesi için Türkiye'nin önemli ölçüde mali ve teknik yardıma ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.

Türkiye ile AB arasındaki mali işbirliği şu unsurları temel alacaktır.⁷⁹

-Türkiye ile işbirliği için 1996 yılından başlayacak beş yıllık bir dönem zarfında önemli miktarda bütçe kaynakları,

-Çevre, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarındaki altyapı projelerinin finansmanı için 1992-1996 yıllarını kapsayan Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Fonları'ndan halen olduğu gibi yararlanma imkanı,

-1996 yılından başlayarak 5 yıllık bir dönem için Türk Ekonomisi'nin Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişini takiben rekabet edebilirliğini artırmaya yönelik ilave AYB kredileri,

-Türkiye'nin talebi ve özel ihtiyaç durumunda IMF onaylı programların yürütülmesi amacıyla sağlanabilecek orta vadeli yardımlardır.

Yardım türlerinin ve kanallarının bu kadar çok olması yanıltıcı olabilir. Çünkü Gümrük Birliği çerçevesinde verilmesi öngörülen yardımlardan Türkiye henüz faydalanamamıştır. 1997 yılı için öngörülen 56 milyon ECU'lük yardım dondurulmuş durumdadır. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası çerçevesinde AYB kaynaklarından 1992-1996 yılları arasında 339,5 milyon ECU kullanılmıştır.

MEDA kapsamında 1996 ve 1997 yıllarında 12 proje için 42,7 milyon ECU'lük hibe sağlanabilmiştir. Ayrıca EUROMED çerçevesinde verilen kredilerden de Türkiye'nin kullanımı 200 milyon ECU ile sınırlıdır.

⁷⁹ DTM AB Genel Md., "Mali İşbirliği İle İlgili Topluluk Deklarasyonu", Ankara:1998.

Gümrük Birliği'ni tamamlayan 1/95 sayılı OKK ile kabul edilen " Mali İşbirliği Deklarasyonu" kapsamında; Türkiye'ye 1996 yılından başlayan 5 yıllık bir dönem zarfında bütçe kaynaklarından finanse edilecek toplam 375 milyon ECU civarında AB Bütçesi'nden hibe öngörülmüştür.

Buna ilave olarak, Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının ardından Türkiye'nin rekabet gücünün iyileştirilmesi için, 1996 yılından itibaren 5 yıllık bir dönem için sağlanacak ek kredilerin yaklaşık 750 milyon ECU'luk bir tavanda gerçekleşeceği Topluluk yetkililerince şifahi olarak ifade edilmiştir.

Bu vaatlerin neticesinde ise, Avrupa Parlamentosu'nun 19 Eylül 1996 tarihinde aldığı bir Karar ile 1997 yılında sağlanacak 56 milyon ECU tutarındaki yardım dilimi askıya alınmıştır. Taahhütlerini yerine getirmemekte direnen bir Avrupa Birliği için bahane bulmak da hiç zor olmamaktadır. Örneğin Türkiye'nin insan haklarına riayet etmediği iddiaları veya herhangi bir Yunan vetosu işi kılıfına uydurmak için yeterli olabilmektedir.

Zaten AB'nin Türkiye'ye 5 yıl boyunca yıllık ortalama yapmayı planladığı 500 milyon ECU civarındaki mali yardım, gümrük birliği içinde zayıf ekonomili ülkelerin uğradıkları zararların hafifletilmesi amacına hizmet etmekten son derece uzaktır.⁸⁰ Oysa bu yardımların Türk sanayiinin AB ülkeleri karşısında içinde bulunduğu altyapı, ulaşım gibi sorunlarının iyileştirilerek haksız rekabeti azaltacak ölçüde olması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

⁸⁰ Nurettin BİLİCİ, "Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye", Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara:1997, s.166.

IV. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinde AB ilk sırada yer almaktadır. Bu durumun nedenleri arasında Avrupa ile coğrafi yakınlığımız dışında, tarihsel süreç içindeki bağlarımız, benzer ekonomik yaklaşımlar ve hemen hemen bütün uluslararası örgütlere üye olmamız gibi nedenler sayabiliriz.

Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacmi genellikle artan bir seyir izlemektedir. Bu durumu aşağıdaki tablo ile de gösterebiliriz:

Tablo:6- Türkiye-AB Dış Ticareti (1990-1996)

Yıllar	Toplam İhracat (milyon\$)	AB'ne İhracat (milyon\$)	Toplam İhracattaki Payı (%)	Toplam İthalat (milyon\$)	AB'den İthalat (milyon\$)	Toplam İthalattaki Payı (%)	Toplam Ticaretteki Payı (%)
1990	12.959.30	6.892.8	53.19	22.302.10	9.328.3	41.82	46.00
1991	13.593.50	7.042.0	51.08	21.047.00	9.221.4	43.80	46.96
1992	14.719.20	7.933.0	53.90	22.874.20	10.656.0	46.60	49.45
1993	15.348.10	7.597.0	49.50	29.429.20	13.874.0	47.10	47.95
1994	18.105.20	8.635.3	47.70	23.270.00	10.915.2	46.90	47.30
1995	21.697.00	11.077.9	51.20	35.709.00	16.860.6	47.20	48.70
1996	23.082.10	11.484.6	49.70	42.463.80	22.334.9	52.50	31.53

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, 1996 yılında yani Gümrük Birliği uygulamasının ilk yılı sonunda koruma oranlarında yapılan indirimler ve yurtiçi talebin canlılığını koruması sonucunda AB'den yapılan ithalat önemli ölçüde artmış (yaklaşık 5,5 milyar \$), ihracattaki artış oranı ise beklenen düzeyin altında olmuş hatta -yerinde saymıştır- diyebiliriz. Ayrıca

söz konusu dönemde iç ve dış borç stoklarında da artış meydana geldiği gözlenmiştir. Gümrük Birliği uygulamasının ithalat üzerindeki özendirici etkisi, iç ve dış borçların artması ile enflasyonunda tırmanma eğilimi içine girmesinin sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.

Türkiye; Gümrük Birliği'ne girmeden önce sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri sıfırlandığı için Avrupa pazarlarına girebiliyor ve genel olarak birçok malın ihracatında bir sorunla karşılaşmıyordu. Bu durumun tek istisnası tekstilimize Avrupa Birliği ülkelerince, dumping uyguladığımız gerekçesiyle soruşturma açılması, ardından da antidumping vergisi uygulamıyor olmasıydı⁸¹.

Gümrük Birliği kararı ile bu tür uygulamalara son verilince bu sektörde büyük ihracat sıçraması bekleniyordu. Ancak;

-Döviz kurlarını yüksek tutulması sonucu TL'nin fazla değer kazanması AB ithalatçısının üzerinde olumsuz etki yaptığından,

-Tekstilde Türkiye'nin en büyük alıcısı olan Almanya ekonomisinde durgunluk yaşandığından tekstil ihracatı da patlayamadı, dolayısıyla beklentiler boşa çıktı.

Gümrük Birliği sonucunda Türkiye'nin ihracatının patlamamasına karşılık, ithalatında çok büyük artış olmuştur. Bunun en büyük nedeni ise; gümrük vergilerinin ve eş etkili vergilerin kalkması sonucunda ithal mallarının ucuzlamasıdır.

Türkiye, Gümrük Birliği'ne katıldığından dolayı OGT'ni uygulamak zorunda kalmıştır. Dünyanın en düşük gümrük tarifelerinden birisi olan AB'nin Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanması sonucunda Türkiye, daha önce yüksek korumacılıkla yurtiçinde ürettiği bazı malları, yurtdışından ithal etme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca daha yüksek maliyetli AB malları

⁸¹ Ahmet ÇİMEN, "Gümrük Birliği'nin Birinci Yılı (Ne Bekleniyordu, Neler Gerçekleşti, Şimdi Ne Yapmalı)", Maliye Dergisi, Sayı:125, Mayıs-Ağustos 1997, s.4.

birlik sonucunda Türk pazarına girerken, üçüncü ülkelerin düşük maliyetli üreticileri OGT'yi aşamadıklarından AB lehine bir ticaret sarması doğmuştur. Bu durum Türkiye'nin ticaret hadlerini kötüleştirmiştir.⁸²

Aşağıdaki tabloda Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında Gümrük Birliği'nin öncesi ve sonrasında gerçekleşen ithalat ve ihracat toplamaları verilmektedir:

Tablo:7- Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (Milyon \$) (Yıllar 1993-1998)

Yıllar	Avrupa Birliği				AB'nin Payı			
	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	İhr./İth.	İhracat	İthalat	Hacim
1993	7.288	-----	12.950	-----	56,3	47,5	44,0	45,2
1994	8.634	18,5	10.279	-20,6	84,0	47,7	44,2	45,7
1995	11.078	28,3	16.860	64,0	65,7	51,2	47,2	48,7
1996	11.548	4,2	23.138	37,2	49,9	49,7	53,0	51,9
1997	12.248	6,1	24.870	7,5	49,2	46,6	51,2	49,6
1998	13.437	9,7	24.091	-3,1	55,8	50,0	52,5	51,5

Kaynak:DTM, <http://www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/abpay.htm> 04.06.1999

Yukarıdaki tabloda yer alan verilere dikkat edilirse, 1994 ve 1998 yıllarında Türkiye'nin bu yıllardaki dışalımında negatiflik göze çarpmaktadır. Özellikle 1994 yılında yapılan aşırı devalüasyonun etkisi ile ithalatta müthiş bir daralma, ihracatta da artış gözlenmektedir. Yine bu yılda AB ile olan ticaret hacmimizde ihracatın ithalatı karşılama oranı %56,3 oranında gerçekleşmiştir.

Türkiye; 1996 yılına yani Gümrük Birliği'ne, 1994 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin etkilerinin 1995 yılında alınan tedbirler ve kaydedilen gelişmeler sayesinde kısmen hafiflediği bir ortamda girmiştir. Bu ortamda uygulanan para politikası, ilk olarak enflasyonun düşürülmesini hedeflemiş, ayrıca mali piyasalarda istikrarın sağlanması ve korunması amacına yöneltilmiştir.

⁸² Rıdvan KARLUK, "AB ve Türkiye", a.g.e., s.606.

1995 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomide görülen canlılık 1996'da da devam etmiş ve GSMH %7,1 oranında büyümüştür. Bu artış, büyük ölçüde kamu harcamalarındaki artışın iç talepte yol açtığı hızlı büyümeden kaynaklanmıştır. Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte artan ithalat olanakları, talep artışının önündeki arz engelini minimum seviyeye indirmiştir.

Ayrıca aşağıdaki tabloda Gümrük Birliği uygulamasının ilk iki yılına ilişkin verileri ilgili ülkeler bazında da görmek mümkündür:

Tablo:8- AB Ülkeleri İle Dış Ticaretimiz (Milyon \$)

ÜLKELER	1996		1997	
	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT
Almanya	7,814	5,187	8,021	5,253
İngiltere	2,510	1,261	2,763	1,511
İtalya	4,286	1,446	4,463	1,387
Fransa	2,771	1,053	2,967	1,163
Hollanda	1,449	770	1,485	779
Belçika/Lux.	1,129	493	1,217	564
İspanya	1,034	363	1,276	439
Avusturya	545	291	503	300
Yunanistan	285	236	431	298
Danimarka	171	148	201	172
İsveç	660	122	897	146
Portekiz	85	75	98	98
İrlanda	145	60	207	87
Finlandiya	255	45	341	49
AB Toplamı	23,139	11,550	24,870	12,246
Diğer Ülkeler	20,488	11,675	23,715	13,999
Genel Toplam	43,627	23,225	48,585	26,245

Kaynak: DTM, <http://www.dtm.gov.tr/TICARET/TRK97/ab.htm> 04.06.1999.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'nin en önemli dış ticaret partneri olan AB'nin dış ticaret hacmindeki önemli ağırlığı 1997 yılında da sürmüştür. Ancak genel olarak 1993 yılından bu yana toplam dış ticaret hacmimiz içindeki artan payı, dikkat edilirse 1997 yılında bir düşüş göstermiştir. 1993 yılında % 45.2 olan AB'nin payı 1995 yılında % 48.7'ye, 1996 yılında ise % 51.9'a ulaşır iken, 1997 yılında % 49.6 düzeyinde kalmıştır.

İthalat ve ihracata ilişkin dış ticaret verileri ayrı ayrı incelendiğinde AB ile ticari ilişkilerimizde iki farklı eğilim göze çarpmaktadır. İhracat 1990'lı yılların başından bu yana AB ülkeleri dışına kayarken, ithalatta başlıca tedarikçi AB ülkeleri olmuştur.

1993-1997 yılına ilişkin veriler, 1995 yılı hariç, ihracatımızda AB ülkelerinin paylarının azaldığını ortaya koymaktadır. 1993 yılında % 47,5 olan AB ülkelerinin ihracatımızdaki payı, 1995 yılında % 51,2'ye çıkmış ancak daha sonra azalarak, 1997 yılında % 46,7'ye gerilemiştir. AB ülkelerine yönelik ihracatımızdaki bu durgunluğun temel sebebinin, ihracatımızdaki mal kompozisyonunun çeşitlenememesi olduğu söylenebilir. Genel ihracat bileşimimizde tekstil ve konfeksiyon ürünleri, tarım ve demir-çelik sektörünün önemli paya sahip olması uzun süredir tercihli ilişkide bulunduğumuz AB pazarında ihracatımızın performansını etkilemektedir.

Ancak son yıllarda otomotiv, elektrik-elektronik ve mekanik cihazlar ihracatında gözlenen hareketlenme, orta vadede AB'ye yönelik ihracatımızı umarız yeniden artış eğilimine sokabilir.

İthalatımız da 1993-1997 yıllarına ait verilere göre, giderek AB'ye doğru kaymaktadır. 1993 yılında % 44 düzeylerinde bulunan AB'nin toplam ithalatımız içindeki payı, Gümrük Birliği'ne geçişin ilk yılı olan 1996 yılında %53'e kadar yükselmiştir. 1997 yılında ise bu oran % 51,2 düzeyinde kalmıştır. Sonuç olarak; Gümrük Birliği özellikle 1996 yılında ithalatımızın AB ülkelerine doğru kaymasına neden olmuştur.

Ancak bütün bunların yanında Gümrük Birliği'nin ilk iki yılı sonunda ticaret artırıcı etki ile üretim ve tüketim etkilerinde ortaya çıkan olumlu gelişmenin, ekonominin 5 Nisan 1994'deki krizden gelişme aşamasına geçmesi ve yüksek devalüasyondan mı, yoksa Gümrük Birliği'nden mi kaynaklandığı yönünde kararsız kalınan görüşler de⁸³ ifade edilmektedir.

V. GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASININ BAŞARILI OLABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Öncelikle belirtmek gerekir ki; Türkiye, tam üye olmaksızın sadece Gümrük Birliği'ne girmekle tam üyelerin ulusal menfaatleri doğrultusunda yönlendirilen bir ticari mekanizmaya otomatik olarak uymak zorunda olan bir ülke konumunda kalmıştır.⁸⁴ Çünkü Türkiye, AB ile bir başka örneği olmayan bir anlaşmanın altına imza atmıştır. Tam üyelik olmadan Gümrük Birliği'ne dahil olunamaz. Bugün 15 üyeli AB gözönüne alındığında, ülkelerin ya önce tam üye olup Gümrük Birliği'ne sonradan dahil oldukları ya da tam üyelik ve Gümrük Birliği'nin eş zamanlı olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamakla aslında Katma Protokol ile kazanmış olduğu bazı haklarını da kaybetmiş durumdadır. Örneğin; Katma Protokol ile elde edilmiş olan ve 80/1 sayılı Karar ile de teyit edilen Türk işçilerinin 1986 yılında serbest dolaşım hakkının verilmesine ilişkin Katma Protokol hükmü bu Karar'da yer almamıştır. Oysa Türkiye gibi işsizlik oranının yüksek olduğu gelişmekte olan bir ülke için bu çok önemli bir koz olurdu.

1/95 sayılı Karar'la birlikte yayınlanan Mali Yardım Deklarasyonu ile sağlanması kararlaştırılan mali yardımlar çok yetersiz tutulmuş ve 5 yıl için

⁸³ Osman DEMİR-Yusuf TEMUR, "Gümrük Birliği'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 11, Ekim 1998, s.56.

⁸⁴ Erol MANİSALI, a.g.e. s.55.

yaklaşık 3,2 milyar \$ civarında yardım öngörülmüştür. Oysa bu miktar yaklaşık olarak Türkiye'nin Gümrük Birliği nedeniyle sıfırladığı toplu konut fonu ve gümrük vergilerinde meydana gelen bir yıllık kayıp düzeyindedir. Üstelik bugüne kadar Yunanistan'ın vetosu bahane edilerek bu fasıldan Türkiye'ye bir ödemede mümkün olamamıştır.⁸⁵ Zaten daha 30 Haziran 1980 tarihinde Konsey'ce kararlaştırılan 600 milyon ECU'luk yardım Yunanistan vetosu nedeniyle hala alınamamıştır. Yapılacak mali yardımlar kesin bir karara bağlanamamıştır.

Yunanistan'ın veto engeline takılmamak için gerek AB Bütçesinden ve fonlardan gerekse Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanacak kredilerin miktarı ve tarihleri kesin olarak saptanıp 1/95 sayılı Karar'ın içinde veya ekinde yer alabilseydi Türkiye bu vetolarla karşılaşmayabilir ve bu tür sorunlar ortaya çıkmayabilirdi.

Türkiye, yalnızca Gümrük Birliği bağı ile AB'ye bağlı olduğundan aleyhine oluşan kararlara ve Avrupa Birliği tarafından uygulanmayan Anlaşma ve Protokol maddelerine karşı hiçbir yaptırım organına ve gücüne sahip bulunmamaktadır. Örneğin AB Türk tekstil ürünlerine tek taraflı soruşturma açabiliyor ve Türkiye aleyhine antidamping vergisi uygulayabiliyor. Gerek bu soruşturma organının oluşumuna, gerekse bu verginin haksız olduğuna ve kaldırılmasına karşı Türkiye hiçbir merciye itiraz edememiştir. Bu yüzden haksız olarak antidamping vergisine maruz kalmaktadır. Türkiye'nin ihracatında tekstil ve konfeksiyon sektörünün toplam ihracat içindeki payı %40 civarındadır. Gümrük Birliği'ne girdikten sonra beklenenin aksine sektörün ihracatı düşmüştür.⁸⁶ 1996 yılının ilk 6 aylık döneminde hazır giyim ihracatındaki düşüş %10, deri giyim ihracatında ise %24 olmuştur. Gümrük Birliği ile kotalarda rahatlamaya rağmen bu düşüşün sebeplerini ortadan

⁸⁵ Ahmet ÇİMEN, a.g.m. , s.8.

⁸⁶ Rıdvan KARLUK, "Gümrük Birliği Döneminde Türkiye", Turhan Kitabevi, Ankara:1997. S.372.

kaldırmak için sadece Avrupa'ya bağı kalmamak, ivedilikle pazar ve ürün çeşitlendirmesine gitmek gerekmektedir. Örneğin en büyük ticari partnerimiz olan Almanya ekonomisi bir resesyona girdiğinde Türkiye'nin tekstil ihracatı durma noktasına gelebilmektedir. Bu yüzden ihracat ürün yelpazesini genişletmek ve yeni pazarlar bulmak Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Yine Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile ortaya çıkan önemli bir durum da dış ticaret açığındaki büyümedir. Türkiye'nin artık ham gıda maddeleri, hammaddeler ihraç edip, buna karşılık mamul mallar kısacası katma değeri yüksek mallar ithal eder durumdan kurtulması gerekmektedir. Aksi takdirde dış ticaret açığı daha da büyüyecek ve Türkiye için bir felaket halini alacaktır.

Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne giren Türkiye, bu entegrasyon koşullarına uyabilmek için ekonomisini daha da liberalleştirmek zorunda kalmaktadır. Ancak Türkiye gibi kalkınmakta olan bir ülkenin liberalize edilmesinin ilk etkisi, iç ve dış istikrarsızlıktır.⁸⁷ Buna göre Birliğe dahil olmadan önceki gümrük haddi ne kadar yüksek olursa, birleşmenin etkisi de o kadar şiddetli olacaktır.

Gümrük Birliği sonucunda dış ticaret daha uzun süre önemli miktarlarda açık vereceğinden ve azalan vergi gelirlerinden dolayı bu kayıplar AB'den sağlanan karşılıksız mali yardımlar ile finanse edilmelidir. Çünkü Gümrük Birliği gerçekten Türkiye'nin mağduriyetine neden olmaktadır.

⁸⁷ İzzettin ÖNDER, *Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Kalkınmakta Olan Ülkeler*", Maliye Enstitüsü Konferansları 27. Seri (1979/80), s.44.

SONUÇ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda 1959 yılında yaptığı başvurudan günümüze kadar harcadığı çabalar daha önce de bahsettiğimiz gibi Gümrük Birliği Anlaşması ile şimdilik noktalanmış görünmektedir. Ancak gümrük birliği hiçbir şekilde Türkiye'nin nihai hedefi değildir. Kaldı ki, gümrük birliği ekonomik bütünleşme şekillerinden yalnızca birisidir.

Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de yaptığı tam üyelik başvurusunun reddedilmesi Türkiye açısından elbette ki talihsiz bir durumdur. Fakat Türkiye gümrük birliğini kendi açısından tam üyeliğe sıçrama tahtası olarak arzularken, Avrupa Birliği ise tam tersine Türkiye için gümrük birliğinin son durak olmasını istemektedir. Çünkü Türkiye; gerek ekonomik-politik, gerek sosyal, gerekse dini ve kültürel olarak Avrupa Birliği'nden çok farklı bir portre çizmektedir. Ayrıca zaten Avrupa Birliği, gümrük birliği yoluyla Türkiye'den alabileceklerini almıştır ve de almaktadır.

Türkiye'de uygulanan serbest piyasa ekonomisini 1980'li yılların başından itibaren daha da serbestleştirme çabaları Türkiye'yi gümrük birliğine hazırladı. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de öngörülen şartların önemli bölümü, ekonominin ve dış ticaretin serbestleştirilmesine dönüktü. Ancak Türk Lirasının konvertibilitesine geçişle başlayan ve bugünde sürmekte olan makro dengesizlik, Türkiye'nin kendine özgü yapısal sorunları da olmasından dolayı gümrük birliği açısından sorun yaratmaktadır.

Makro ekonomik dengesizliği yapay bir şekilde denetlemenin yolu, enflasyonu denetim altında tutmak için son yıllarda yüksek oranlı reel faiz politikası uygulamak olarak görülmektedir. Fakat sanayi mamulleri için gümrük birliğinde böyle bir politikayı sürdürmek ise yerli imalat kesimini tasfiyeye sürüklemektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne girmesinden dolayı vazgeçmek zorunda kaldığı vergi gelirleri mevcuttur. Bu kayıpların telafisi için verilmesi taahhüt edilen yardımlar konusunda Avrupa'da herhangi bir hareketlilik de görülmemektedir. Türkiye zaten yaklaşık 1980 yılından beri Avrupa Birliği'nden herhangi bir mali yardım görmemiştir.

Yakın geçmişte Doğu Blokunun dağılması ile Türkiye'nin siyasi olarak Avrupa Birliği nezdinde bir önemi kalmamıştır. Ekonomik olarak da Türkiye'nin hızlı nüfus artışı, enflasyonu, işsizliği, tarım sektörünün ekonomideki ağırlığıyla AB'ye tam üye olmasına engel teşkil etmektedir. Zaten Avrupa Birliği'de 12-13 Aralık 1997'de yaptığı Lüksemburg Zirvesi'nde gelecekteki tam üyelik adayı 11 ülke arasına Türkiye'yi dahil etmeyerek gereken mesajı vermiştir.

Kanımızca Türkiye'nin yapması gereken, Gümrük Birliği'ni kesin olarak bitirmese dahi en azından bu şekilde tam üye olunamayacağını biran önce anlamalı ve Gümrük Birliği'ni yeniden müzakere etmelidir. Diğer taraftan Gümrük Birliği'nden önce de ticari partnerimiz olan Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği sonrası onlardan Türkiye'ye yapılan ithalat artışı dışında değişen bir şey olmadığına göre (çünkü Avrupa Birliği Türkiye'nin ihraç ürünlerine antidamping soruşturmaları açarak ve/veya kota koyarak kısıtlama getirmektedir) Türkiye, Avrupa Birliği ile pekala bir serbest ticaret anlaşması imzalayabilir.

Sonuç olarak; her şeyden önce iki taraf arasında bir akit yapılıyorsa, bu her iki taraf içinde yararlı ve adil olmalıdır. Ancak Türkiye'nin hiçbir şekilde temsil edilmediği AB'ye ait birtakım kurum ve kuruluşlarca verilen tek taraflı kararlardan dolayı mağdur durumda kalması da kolayca kabul edilebilir bir durum değildir.

KAYNAKÇA

- Agricultural Policies. *Markets and Trade in OECD*. Monitoring Evaluation,1997.
- ARIKAN Zeynep. *Gümrük Birliği ve Etkileri*. Vergi Sorunları Dergisi. Sayı No:88. Ocak 1996. s.62-75.
- BİLİCİ Nurettin. *İspanya Deneyimi Işığında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri* Ankara:Turhan Kitabevi .1996.
- BİLİCİ Nurettin. *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*. Ankara: Akçağ Basım-Yayın Pazarlama,1997.
- CEYHAN Ayşe. *Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü*. Afa Yayınları. İstanbul:1991.
- ÇAĞAN Nami. *Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*. T.C. Merkez Bankası Avrupa Birliği El Kitabı. Ankara:T.C. Merkez Bankası Yayınları,1996.
- ÇİMEN Ahmet. *Gümrük Birliği'nin Birinci Yılı, Ne Bekleniyordu, Neler Gerçekleşti, Şimdi Ne Yapmalı*. Maliye Dergisi.Sayı:125. Mayıs-Ağustos 1997. s. 3-21.
- DPT. *Tüketicinin Korunması-Vergilendirme*. Mevzuat Uyumu Alt Komisyon Raporu.1995.
- DTM. *1987 Yılında Yapılan Tam Üyelik Başvurumuzdan Buyana Avrupa Birliği'nin Ülkemize Yönelik Olarak Geliştirdiği Programlar ve Stratejiler*. Ankara:DTM Yayınları,1998.
- DTM AB Genel Md. *Mali İşbirliği İle İlgili Topluluk Deklarasyonu*. Ankara: DTM Yayınları,1998.
- DTM. *Dış Ticaret Dergisi*. Çeşitli Sayılar.
- ERTÜRK Emin. *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993.
- ERTÜRK Emin. *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları,1996.
- ESİAD. *Gümrük Birliği Anlaşması'nın Tam Metni*. Egevizyon Dergisi.1996.
- GENÇ Mehmet. *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı. Yayın No:72. Bursa. 1993.

- GÜNGÖR Kamil. *Gümrük Birliği Sürecinde Türk Vergi Sistemine Genel Bir Bakış*. Maliye Dergisi. Sayı: 129. Eylül-Aralık 1998. s.34-54.
- GÜNUĞUR Haluk. *Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi*. T.C. Merkez Bankası Avrupa Birliği El Kitabı. Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayınları, 1996. S.13-21.
- HDTM. *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*. Ankara: HDTM Yayınları, 1991.
- İLKİN Akın. *Bütünleşme*. İstanbul: Paymaş Yayınları, 1995.
- İntermedya Ekonomi. *40 Soruda EURO*. İstanbul: İntermedya Yayıncılık, 06.12.1998.
- İTO. *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*. Yayın No: 1996-5 AB/1. İstanbul: İTO Yayınları, 1996.
- İTO. *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği*. İstanbul: İTO Yayınları, 1996.
- İYİBOZKURT Erol. *Türkiye-AT Gümrük Birliği*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları. 1994.
- İYİBOZKURT Erol. *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.
- İZMİR TİCARET BORSASI Dergisi. Çeşitli Sayılar.
- KARLUK Rıdvan. *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- KARLUK Rıdvan. *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: İMKB Yayınları, 1996.
- KARLUK Rıdvan. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- KARLUK Rıdvan. *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye*. Ankara: Turhan Kitabevi. 1997.
- KANTARCI H. Bülent. *Türk Gelir ve Kurumlar Vergisi'nin Avrupa Birliği Gelir ve Kurumlar Vergisi'ne Uyumlaştırılması Politikası*. Basılmamış Doktora Tezi. Bursa: 1996.
- KAZGAN Gülten. *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
- KAZGAN Gülten. *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi. 1997.
- LINDERT Peter. *International Economics*. Illinois: Irwin Publications in Economics, 1986.

- MANİSALI Erol. *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*. İstanbul:Bağlam Yayınları.1995.
- MARMARA ÜNİVERSİTESİ AVRUPA TOPLULUĞU ENSTİTÜSÜ. Avrupa Araştırmaları Dergisi. Çeşitli Sayılar(Cilt:5, Sayı No:1-2, 1997/ Cilt:6, Sayı:1, 1998/ Cilt:6, Sayı:2, 1998.)
- ÖNDER İzzettin. *Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Kalkınmakta Olan Ülkeler*.Maliye Enstitüsü Konferansları. 27. Seri(1979/80)
- SEYİDOĞLU Halil. *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayınları,1998.
- ŞAHİN Hüseyin. *Türkiye Ekonomisi*. 3. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.
- ŞAHİN Ragıp. *Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*. Ankara: DPT Yayınları,1998.
- ŞEN Zeynel. *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları*. SÜREÇ Dergisi Gümrük Birliği Özel Sayısı,1995.
- ŞİMŞEK Arif. *Gümrük Birliği'ne Geçiş Sürecinde Vergisel Alanda Yapılan Çalışmalar*. Türkiye-AT Gümrük Birliği 1996 Yılı Uygulama Semineri. Ankara: Koçbank Yayınları, Aralık 1996. S.81-88.
- TEKELİ İlhan-İLKİN Selim. *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I*.Ankara:Ümit Yayıncılık,1993.
- TEKELİOĞLU Yavuz- PEREZ Roland . *Gümrük Birliği ve Türk Gıda Endüstrisi*. Akdeniz Üniversitesi Yayınları. Antalya: 1996.
- THE EUROPA WORLD YEAR BOOK 1994.*International Organisations*. Volume:I. England:Europa Publications Limited. 1994.
- VAKIFBANK. *Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Muhtemel Etkileri*. Ankara: Vakıfbank Araştırma Dizisi Yayınları,1995.
- VINER Jacob. *The Customs Union Issue*. New York: The Carnegie Endowment for International Peace,1950.
- YILDIZ Mircan. *Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası*. Basılmamış Doçentlik Tezi. Bursa:1998.

İnternet Adresleri:

Ankara Anlaşması: Türkiye-AET Ortaklığı. <http://www.dtm.gov.tr/Anlaşmalar>.

Anlaşmalar. (Avrupa Birliği Genel Merkezi Web Sayfası)

<http://www.europa.eu.int/abc/treaties>.

Avrupa Birliği. <http://www.dpt.gov.tr/AB>.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Web Sayfası. <http://www.eureptr.org.tr/>

DTM Ekonomik Veriler. [http://www.dpt.gov.tr/ AB/rakamlar/abpay.htm](http://www.dpt.gov.tr/AB/rakamlar/abpay.htm) 04.06.1999.

-----<http://www.dpt.gov.tr/TİCARET/TRK97/ab.htm> 04.06.1999.

